

LaCATALUNYA**PLURAL**

1a edició: Març 2010
© Fundació CatDem
Casp 80, Baixos - 08010 Barcelona
www.catdem.org

Editorial Afers
Av. del doctor Gómez Ferrer, 55-1-5
Apartat de correus 267. 46470 Catarroja (País Valencià)
www.editorialafers.cat

Coordinació de l'edició: Fundació CatDem
Disseny coberta: La Fàbrica de Sombreros, S.L.
www.lafabricadesombreros.com
Maquetació: Javier Mas, La Fàbrica de Sombreros, S.L.

Impressor: Imprenta Palacios, S.L.
Jaume I, 40. 46410 Sueca (País Valencià)
www.imprentapalacios.com

Dipòsit legal: ???
ISBN: 978-84-92542-22-2

La CATALUNYA PLURAL

Albert Branchadell, Carme Ferré, Maria dels Àngels Orriols,
Ferran Sáez i Josep Sort

Documents elaborats per
l'àmbit de la **Catalunya plural**
de la **Fundació CatDem**

CONTINGUTS

14-27

MÉS ENLLÀ DEL CATALÀ.
ELS REPTES LINGÜÍSTICS DE CATALUNYA

Albert Branchadell

28-35

PLURALISME I MITJANS DE COMUNICACIÓ,
PER UN PACTE NECESSARI

Carne Ferré

36-43

EL PLURALISME:
ALGUNES PLASMACIONES JURÍDIQUES

Maria dels Àngels Orriols

44-51

LA CATALUNYA DEL SEGLE XXI:
PLURALITAT I IDENTITAT

Ferran Sáez

52-59

APORTACIONES AL DEBAT SOBRE LA CATALUNYA PLURAL

Josep Sort

AUTORS

BRANCHADELL GALLO, Albert és doctor en Filologia Catalana per la Universitat Autònoma de Barcelona (1992) i en Ciències Polítiques per la Universitat Pompeu Fabra (2003). Actualment treballa a la Facultat de Traducció i d'Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha publicat *La normalitat improbable. Obstacles a la normalització lingüística* (1996); *Liberalisme i normalització lingüística* (1997); *La hipòtesi de la independència* (2001); *La moralitat de la política lingüística* (2005); *L'aventura del català* (2006) i (amb Vicent de Melchor) *The Catalan Language. Its Past, Its Present Reality, Its Literature* (2007). Ha publicat articles de sintaxi, sociolingüística i política lingüística en revistes nacionals i internacionals, com per exemple *Els Marges*, *Language and Communication*, *Noves SL. Revista de Sociolingüística*, *Quaderns. Revista de Traducció*, *Revista de Llengua i Dret*, *Terminogramme* i *Treballs de Sociolingüística Catalana*. Últimament també col·labora als diaris *El País*, *El Periódico* i *La Vanguardia*. Albert Branchadell és membre del Comitè d'Experts de l'Observatori de la Llengua Catalana i membre de la Societat Catalana de Sociolingüística, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. També va ser soci-fundador i president de l'Organització pel Multilingüisme.

FERRÉ PAVIA, Carme Periodista, doctora en Ciències de la Comunicació, professora titular de la Universitat Autònoma de Barcelona, on coordina la llicenciatura de Periodisme. Es va doctorar amb estudis vinculats a la intel·lectualitat resistent al franquisme, amb la tesi dirigida per Joan Manuel Tresserras i dedicada a la revista *Serra d'Or*: Intel·lectualitat i cultura resistents en el segon franquisme (1959-1977), estudi que va rebre el Premi a la Investigació en Comunicació de Masses del Consell de l'Audiovisual el 1999 i es va publicar el 2001. El 2009 va coordinar la monografia *Un país de revistes. Història dels magazins en català*. Dirigeix el grup de recerca Comress (Comunicació i Responsabilitat Social). Les darreres recerques són sobre el conflicte polític entre periodistes i partits, sobre mitjans i periodistes en llengües

minoritàries i sobre la imatge de la política a través del programa *Pòlona* de Televisió de Catalunya. També és editora i ha publicat el *Llibre d'Estil de Barcelona Televisió* (2008), *Con faltas y a lo loco. ¿Qué es la edición periodística?* (2009) i *El llibre d'estil de l'Agència Catalana de Notícies* (amb A. Nogué, 2010).

ORRIOLS, Maria dels Àngels és doctora en Dret i llicenciada en Ciències Polítiques i Sociologia. Professora de Dret Administratiu de la Universitat Autònoma de Barcelona. Autora de diverses publicacions sobre dret administratiu i dret comunitari.

SÁEZ MATEU, Ferran és doctor en Filosofia per la Universitat de Barcelona i professor titular a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Ramon Llull. Ha estat director de l'Institut d'Estudis Polítics Blanquerna i coordinador del programa de doctorat Política, media, societat de la Universitat Ramon Llull. Entre el 1999 i el 2005 es va ocupar de temes relacionats amb la recerca al Centre d'Estudis de Temes Contemporanis de la Generalitat de Catalunya, i va formar part del consell de redacció de la revista *Idees*. És patró de la Fundació Catalunya Oberta. Col·labora regularment als diaris *Avui* i *La Vanguardia*, al setmanari *El Temps*, a Catalunya Ràdio, a Barcelona Televisió i a altres mitjans de comunicació, i pertany al consell assessor de revistes de pensament com *Transversal* o *Via*. Entre els seus llibres destaquen els assaigs de pensament polític *La invenció de l'home* (Premi Pere Calders 1996), *El crepuscle de la democràcia* (Premi Josep Vallverdú 1998), *Dislocacions* (Premi Joan Fuster 1999) *Què (ens) passa?* (Proa, 2003), *Comunicació i argumentació* (Papers d'Estudi, 2003) i *La participació política* (UOC, 2007). Els seus darrers llibres són *Valors i Mitjans de Comunicació* (Fundació Carulla), i *Els bons salvatges* (Mina). La seva principal línia d'investigació acadèmica és la que correlaciona democràcia i comunicació.

SORT I JANÉ, Josep és professor a les Facultats Blanquerna de Comunicació i de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport, de la Universitat Ramon Llull. Doctor en Ciència Política per la Universitat Pompeu Fabra, màster en Anàlisi Política i llicenciat en Ciències Polítiques i Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Llicenciat en Geografia i Història per la Universitat de Barcelona.

Autor de diversos llibres sobre política catalana i quebequesa, entre els quals: *L'Ombra del Poder. Un estudi sobre el nacionalisme espanyol* (1995, traduït al gallec), *Quebec: de poble a país* (1996), *Quebec* (1997), *Catalunya e federalismo* (1997), *Canadà Divisible. L'Autodeterminació del Quebec* (co-autor, 2002). Ha participat en projectes de recerca europeus i catalans, i ha fet estades a la Université du Québec à Montréal (UQAM) i a la York University de Toronto. Blocaire des del 2003 (<http://josepsort.blogspot.com>). També escriu al Bloc Gran del Sobiranisme (<http://blocgran.cat>).

PRÒLEG

La Catalunya que decideix

El 20 de Novembre del 2007, Artur Mas va pronunciar la conferència «El catalanisme, energia i esperança per a un país millor».

Tan bon punt va començar a parlar, i un cop aclarit que ningú no podia obviar que era secretari general d'un partit polític nacionalista, Convergència Democràtica de Catalunya, també va voler deixar clar allò que volia posar en marxa des d'aquell moment: «És des d'aquesta vivència i des d'aquest compromís que vull fer una invitació a la societat catalana, i sobretot a aquelles persones que comparteixen la inquietud i la voluntat de construir la nació catalana, a repensar, actualitzar, posar al dia i per tant en bona mesura a refundar el catalanisme com a font d'energia i pont d'esperança per a una Catalunya millor. Com tota invitació, aquesta també té un caràcter obert i integrador, i no pas tancat i exclouent». Aquest és l'origen de la conversió de l'antiga Fundació Ramon Trias Fargas en l'actual Fundació Catalanista i Demòcrata, més coneguda com a CatDem. Per ser més exactes, la Fundació CatDem ha estat l'instrument que des del gener del 2008 fins a la publicació ha aplegat a diversos intel·lectuals i professionals per tirar endavant aquest encàrrec.

La política és, en general, poc reflexiva. Però la política catalana cada vegada ho és menys. És per això que cal agrair que una força política es decideixi a crear un *think tank* que, a més, el deixi a mans de persones que no són militants del partit. De fet, la Fundació CatDem és el resultat d'una feliç coincidència entre l'interès de CDC a esbrinar per què malgrat ser la primera força de la cambra catalana, elecció rere elecció anava perdent suport electoral, i la preocupació de diversos professors i intel·lectuals nacionalistes per la manca de respostes del catalanisme als reptes de la modernitat globalitzada. Si, com reconeix tothom que ha estudiat la qüestió, el catalanisme de finals del segle XIX i dels primers anys del segle XX havia estat un dels motors del reformisme espanyol, en el sentit que hi va aportar la idea que

Catalunya havia de ser la locomotora econòmica d'Espanya, però també el maquinista de la política de canvi, és ben lícit preguntar-se què havia de ser a principis del segle XXI i els anys a venir. El vell catalanisme havia estat, certament, un factor de modernitat a Espanya per moltes raons (entre elles per haver volgut exercir el dret de ciutadania, o sigui la democràcia, però, també, per haver reclamat una reorganització de l'Estat), calia que ara també ho fos per donar solucions a la societat complexa, plural i consolidada democràticament que és la Catalunya del tercer mil·lenni. Com reconeixia el mateix Artur Mas en la conferència esmentada: «El catalanisme nascut a mitjans del segle XIX, desenvolupat en el primer terç del segle XX i intensificat en el darrer quart del mateix segle, ha estat una història d'èxit. L'èxit es mesura sempre en funció de la consecució d'uns propòsits inicials. El catalanisme, en gran mesura, ha aconseguit el que es va proposar fa 100 o 150 anys. I ho ha fet enmig d'enormes dificultats, que en alguns moments podien semblar insalvables».

Quins eren aquests grans objectius? Doncs per dir-ho resumidament, la pervivència de la nació catalana mitjançant la recuperació de les institucions d'autogovern i la difusió d'una cultura nacional; el progrés econòmic i social dels catalans (o sigui, la modernització del país i el benestar de la societat) i la regeneració d'Espanya, sotmesa a la xacra d'un militarisme que no va permetre l'arrelament de la democràcia fins l'últim terç del segle XX. Precisament, la mort del general Franco va donar pas al període democràtic més llarg de la història contemporània espanyola i catalana, el qual ha coincidit, a més, amb l'extensió del que anomenem globalització. Els canvis que han afectat tant a Espanya com a Catalunya han estat extraordinaris. I, és clar, això havia d'afectar, inevitablement, al model social que s'anava construint. L'entrada d'Espanya a l'OTAN i a la UE; el canvi de model productiu que ha experimentat Catalunya i Espanya en aquests anys i els desenvolupament de l'Estat de les Autonomies, el que ha permès construir l'autogovern català amb més o menys eficàcia, va refer l'escenari espanyol i, en conseqüència, també el paper del catalanisme Catalunya enfora i, també, Catalunya endins. Dit d'una altra manera, el somni noucentista de bastir una cultura nacional sota l'advocació del classicisme, però europea i moderna,

al costat de l'ideal de la Catalunya ciutat, és clar que ha arribat al seu límit. La Catalunya moderna és obra, doncs, en primer lloc, d'aquest moviment, perquè va trobar l'acompanyament polític necessari per tirar endavant el seu programa.

Però la Catalunya d'ara mateix té poc a veure amb allò que ha estat central en la reivindicació del catalanisme almenys del 1906 en endavant. Hi ha polèmiques, com per exemple la del bilingüisme, o sigui la convivència del català i el castellà, que han caducat perquè la realitat s'ha transformat de tal manera, que és ridícul continuar aquest debat en els mateixos termes. Si a la ciutat de Barcelona és cert que es parlen 300 llengües diferents, com han provat estudis universitaris ben solvents, quin sentit té entestar-se repetint un debat que ja no és real? La Catalunya del futur no serà mai més ni monolingüe ni bilingüe, serà, en tot cas multilingüe. De la mateixa manera, la diversitat religiosa, que ja era present a Catalunya per bé que no d'una manera tan intensa, també serà una de les característiques del futur que ens espera. Per tant, en aquest context, que és ben diferent al que podia imaginar Eugeni d'Ors, cal determinar quin paper tindrà la llengua pròpia de Catalunya i què s'ha de fer perquè sobrevisqui en contacte amb les altres llengües presents al país. I així amb tot.

La Fundació CatDem porta dos anys duent a terme un procés de reflexió sobre el futur de Catalunya des de la perspectiva del catalanisme, l'ideal democràtic i la llibertat. Des del mes de gener del 2008, doncs, aquesta tasca ha consistit a constituir diversos grups d'experts per intentar repensar el discurs catalanista, adaptant-lo a les noves realitats del segle XXI, i, també, a les necessitats de regeneració política, que és el que reclama insistentment la societat catalana actual. Així, hem tingut Comissions que han reflexionat al voltant de temes com la cultura i la identitat catalanes, la presència de la dona en la societat, la projecció internacional de Catalunya, les polítiques de memòria històrica, la immigració, etcètera. A la vegada es van constituir tres Àmbits de Pensament centrats a debatre sobre el posicionament de Catalunya en un món globalitzat (La Catalunya Global), les infraestructures, els models productius i mediambientals a Catalunya (La Catalunya en Xarxa) i els aspectes socials i els valors compartits entre la ciutadania del nostre país (La Catalunya Plural).

Què cal fer per garantir una presència important de Catalunya al món durant les properes dècades? Com podem enfortir la projecció exterior del nostre país en els àmbits empresarial, científic, tecnològic, cultural, de la cooperació al desenvolupament, esportiu, etc.? Pot esdevenir Catalunya un actor veritablement rellevant en l'escenari internacional? Què cal fer per aconseguir-ho? Una dotzena d'experts en diverses disciplines, amb sòlides trajectòries professionals i valuoses experiències personals, ha estat treballant durant més d'un any en l'Àmbit de la Catalunya Global amb l'objectiu de respondre les preguntes anteriors. El resultat final d'aquest procés de reflexió col·lectiva ha quedat recollit en el conjunt d'articles que es poden llegir en el primer dels volums i, més sintèticament, en 48 propostes estratègiques, de país, amb un horitzó a mig i llarg termini. Entre aquestes propostes, en destaquen les següents: La presència exterior de Catalunya és una conseqüència directa de la seva realitat interna. Catalunya només podrà tenir un rol destacat a nivell internacional si té èxit com a país. Cal estimular el desig i la recerca d'excel·lència (a partir de l'esforç, el mèrit i el reconeixement de la qualitat) en tots els àmbits de la societat, com una aposta generalitzada de país, no només reservada a una elit. És necessari millorar l'educació, així com també el nivell d'exigència en la formació dels recursos humans, promovent les vocacions científicotècniques, fomentant l'esperit emprenedor i aconseguint que la societat catalana esdevingui angloparlant. En el terreny econòmic, cal assumir un model de competitivitat responsable i sostenible, de manera que la generació de riquesa no vagi en detriment de la cohesió social i l'equilibri ambiental. Amb relació a les TIC, cal impulsar un gran projecte, conjuntament entre el Govern i la societat civil, per facilitar l'accés de la fibra a totes les llars de Catalunya. Cal enfortir el rol de la societat civil catalana, especialment a nivell internacional, fent de la Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconegudes (FOCIR) un instrument fonamental de coordinació i impuls.

Pel que fa a l'Àmbit de la Catalunya plural, els experts que han participat en l'elaboració dels materials que s'apleguen en el segon volum han volgut destacar que, al segle XXI, la identitat nacional de Catalunya està plenament consolidada en el context de la seva innegable pluralitat. "Pluralitat" no és un concepte antònim de la

noció d'“identitat”. L'actitud estrictament resistencialista a què s'ha vist obligada la cultura catalana al llarg de molts períodes de la seva història ha generat, tanmateix, una explicable hipersensibilitat cap a qüestions identitàries, sobretot lingüístiques. Convé assumir aquest llegat, però també actualitzar-lo i modular-lo proactivament per tal d'avançar cap a una plenitud nacional que sigui coherent amb la realitat plural del país.

Una societat pluralista permet que els seus ciutadans, essent iguals en drets, puguin gaudir d'espais vitals de diferenciació i puguin professar codis morals diversos. El reconeixement de la diferència no implica necessàriament l'atomisme social, ans al contrari: només ens podem diferenciar individualment des d'un marc col·lectiu de valors compartits. El liberalisme ha estat un bon defensor de la igualtat política de drets, i el socialisme ha estat bon defensor de la igualtat social de drets. Però ni el liberalisme clàssic ni el socialisme han sabut encabir eficaçment la diferència —lingüística, de gènere, religiosa o de qualsevol altra índole— ni fer efectiu el seu reconeixement polític. Aquest reconeixement va inevitablement lligat a la defensa del pluralisme. La llengua ha estat i continua essent el tret distintiu de la identitat catalana, però cada cop són més els catalans de parla castellana, i també d'altres llengües, que se senten nacionalment identificats i políticament compromesos amb les aspiracions de sobirania del país. Convé recordar que segons la rigorosa Enquesta d'Usos Lingüístics de la Població de 2008 el català ja no és la llengua majoritària a Catalunya, ni com a llengua inicial ni com a llengua d'ús.

Entre les eines essencials per gestionar el pluralisme hi ha les que proporciona l'ordenament jurídic, que acota amb més o menys precisió el marc en què es reconeix, respecta i promou. Lacomodació de la pluralitat va més enllà, en aquest sentit, de l'esfera estrictament política o cultural: requereix també una legislació adient que la faci efectiva. Existeixen nombrosos estudis acadèmics relacionats amb la realitat plural del Quebec, Flandes, Escòcia, etcètera, que poden ser de gran utilitat a l'hora de contextualitzar correctament el tema, malgrat que els condicionants específics de cada lloc, i de manera especial els lingüístics, no permeten l'establiment de generalitzacions que resultin políticament operatives.

En la mesura que les identitats són construccions humanes, resulta lícit posar de manifest els seus orígens reals; i en la mesura que la percepció de la pluralitat no és tampoc una espècie de veritat objectiva, sinó que obeeix a contingències variadíssimes, convé igualment ubicar-la en el mateix pla. Assumim lliurement determinades identitats de la mateixa manera que podem assumir lliurement determinades pluralitats que en altres temps no es podien assumir de cap manera. De la mateixa manera, les properes generacions potser modificaran o modularan allò que avui assumim segons els valors imperants en aquell moment.

En l'Àmbit de la Catalunya en xarxa, la pregunta que s'haurien pogut fer els especialistes que hi ha participat és què cal fer perquè Catalunya funcioni? Davant una qüestió així, la temptació immediata és caure en el parany de la concreció, del programa d'acció, de posar l'arada davant els bous. De fet, aquesta és una flaqueza del catalanisme —i, probablement, del país i de la política— d'un temps ençà: s'ha idealitzat tant el fer coses que, massa sovint, no s'ha tingut prou en compte el perquè de fer-les.

Per això, la pregunta real que s'ha plantejat des d'aquest Àmbit no ha estat què cal fer perquè Catalunya funcioni —que és més pròpia d'un programa electoral—, sinó quins són els temes i els reptes rellevants als quals s'ha de donar resposta perquè Catalunya funcioni —que un plantejament més propi d'una doctrina política. Per tant, sobre què ha de reflexionar i pronunciar-se el catalanisme, quines qüestions han de figurar necessàriament en l'agenda del catalanisme renovat i situat en les coordenades dels temps actuals.

Hi ha dos elements que han caracteritzat el catalanisme —fins i tot l'han definit en el seu corrent històric majoritari—, que són la identificació amb la modernitat i l'assumpció del reformisme. Tanmateix, els valors de la modernitat han estat qüestionats, fins al punt que avui dia el que preocupa és com sostenir la societat i el model econòmic a partir de premisses diferents. D'altra banda, cada vegada s'entén més i millor que el reformisme, positiu d'entrada, pot esdevenir una limitació si no es combina, en determinats moments, amb l'esperit rupturista indispensable per a fer salts endavant.

Aquests dos aspectes també han determinat la reflexió sobre la Catalunya en xarxa.

Igualment, es reivindica l'esperit de la diferència. Catalunya no ha d'aspirar a ser igual que els altres, sinó a ser tan diferenciada com també són els altres —això no és tancar-se en les essències sinó, ben altrament, buscar unes significacions que ens reconeguim i que ens donin valor per a la interrelació, que faci interessant tractar amb nosaltres. Per a assolir-ho, i des de la valoració de la diversitat interna com un gran actiu, cal entendre Catalunya com una unitat de projecció global. Això significa assumir que la metropolitanitat de Barcelona s'ha estès a tot el país, que Catalunya és un fenomen metropolità (en el sentit dels fenòmens metropolitans que emergeixen avui, no pas com eren els de fa mig segle) i que caldria abandonar la pertinàcia a dividir el país en dues realitats pretensament confrontades i contradictòries. És un fet irrefutable l'èxit de l'ideal de la Catalunya-ciutat que perseguien els noucentistes. En conseqüència, el disseny de la governació del territori ha de donar resposta imaginativa a les noves realitats més que inspirar-se en models arcaics.

Aquest canvi de model —preparar-se per al futur en comptes d'insistir en plantejaments caducats— ha d'afectar altres aspectes igualment rellevants. Posem alguns exemples. L'urbanisme ha de superar la seva visió centrada en l'ocupació i la transformació de nous territoris per a entendre que el conjunt d'espais urbans i espais oberts o lliures configuren la realitat del país, amb funcions complementàries i igualment necessàries, i ha de contemplar la reinvençió o el reciclatge dels territoris ja ocupats i afavorir-ne la mixticitat d'usos.

L'educació ha de ser reformada per tal que esdevingui realment útil davant les exigències de talent difús, de creativitat, de flexibilitat laboral, etcètera. Per tant, ha d'evolucionar no tan sols en els mitjans sinó, sobretot, en els continguts. El model energètic ha de substituir l'hegemonia del petroli i el malbaratament energètic per una diversificació real —i mental—, en la qual el fet de ser consumidor i de ser productor d'energia resulti més entremesclat i

que doni resposta als reptes del canvi climàtic. El model industrial dels segles passats ha de donar pas a un nou model que tingui unes bases productives distintes, inclosa l'economia verda. La llista de reformes és més llarga, però això no treu que sigui cabdal actuar en tots aquests terrenys amb vocació innovadora i renovadora.

La sostenibilitat ha d'amarar, inevitablement, els propòsits que acabem d'assenyalar. Altrament, tindrien una vigència caduca. Ara bé, la sostenibilitat que interessa al pensament catalanista no és l'efervescent conflictivitat local amb excuses ambientalistes, sinó la implicació en les respostes als grans reptes globals, com a actor decidit i no pas com a espectador resignat.

Òbviament, la xarxa té un rol bàsic en aquesta reformulació, però la xarxa no pas entesa com un conjunt d'infraestructures de suport, sinó com una concepció del territori i de la societat basada en la interacció —lluny d'autosuficiències mal enteses. Una interacció que estimula la porositat del país, que fomenta les jerarquies ambivals, que aposta per la interacció en tots dos sentits (no només receptors del que passa fora sinó també emissors actius), a més d'un llarg etcètera.

Aquest enfocament no pretén dissoldre la unitat del país, al contrari; ens ha de donar la possibilitat de construir un projecte de país —imprescindible disposar-ne— que es configura des del "sí" com també des dels "nos". És absurd aspirar a ser bons en tot, distribuir els esforços en mil direccions, perquè ens esgota sense obtenir resultats satisfactoris en gairebé res. Hem de triar, des del realisme i el pragmatisme, quins són els àmbits en què podem i volem excel·lir. Això s'ha intentat moltes vegades, però s'ha fet només per la banda dels "sí". L'èxit depèn dels "nos", és a dir, de si també sabem dir no a opcions alternatives que disgreguen les nostres limitades capacitats.

D'això se'n deriva, és clar, una exigència d'efectivitat i d'eficiència, les quals comporten capacitat d'execució. Aquí entrem en el terreny de la governança, de la reflexió pendent sobre quina administració pública realment volem —i no pas com introduïm variacions al model vigent

a l'Estat, gens vàlid per als desafiaments, complexos i exigents, dels nous temps. Sense fer passos significatius —i segons com radicals— en aquest àmbit, serà difícil que les altres ambicions avancin. També s'ha de “refundar” la forma de governar i la manera d'organitzar l'administració pública: el catalanisme no pot jugar-se-la a apedaçar més la situació actual, que és, es miri com es miri, inoperant.

En aquesta línia, s'ha de reivindicar i reformular el paper complementari, i no pas antitètic, que tenen el sector públic i el sector privat. S'ha de perseguir la col·laboració entre aquestes dues esferes emprenedores. Ni el sector públic ha de buscar un intervencionisme paralitzador, ni el sector privat s'ha de sentir desvinculat dels interessos comuns. Ben altrament, hi ha camins que poden conjugar òptimament els rols cadascun dels dos sectors. Això significa, d'altra banda, que el protagonisme de la renovació del país no pot ser exclusiu de la política. De fet, sense una participació concertada de les diverses esferes que conformen la societat, aquesta renovació és inviable.

En fi, com el lector podrà comprovar, l'Àmbit de la Catalunya en xarxa defensa que en el nou model de país hi ha d'haver un esperit més creador d'allò que podem ser que no pas evocador d'allò que hauríem pogut ser. Hi ha d'haver, al capdavant, un sentit d'urgència, perquè els canvis que la nostra societat necessita no són ajornables de cap manera.

En la conferència que del 20 de novembre Artur Mas ja va intuir algunes de les, diguem-ne receptes, que els experts exposen aquí. Deia Mas, «**allà on el catalanisme cercava la pervivència de la nació, hem de substituir-ho per la nació plena, per la vivència de la nació en plenitud. Allà on hi havia l'aposta per la modernització, hem de fer l'aposta per un país capdavant. Allà on es buscava la regeneració d'Espanya, hem de situar, a més, Catalunya al món. Construir la Catalunya global. Allà on es parlava d'autonomia o d'autogovern, hem de parlar del dret a decidir per nosaltres mateixos sobre allò que ens és propi**». Els materials que ara vostès tenen a les mans amplien abastament aquest sintètic però encertat diagnòstic.

El simplisme polític ha volgut reduir el projecte de Casa Gran de Catalanisme a l'intent de CDC de fitxar persones per incorporar-les, per exemple, a candidatures electorals. Aquesta no ha estat la pretensió del projecte que va engegar Artur Mas a finals del 2007. Que quedi això clar d'entrada, per evitar equívocs. Més que una colla de noms destacats, la Casa Gran del Catalanisme era —i és— un concepte que es basa en tres principis prou amplis per facilitar que hi càpiga molta gent: l'humanisme, la democràcia i el catalanisme. El que es va posar en marxa ara fa dos anys tenia més a veure amb el debat intel·lectual i amb l'impacte que les idees han de tenir en l'acció política que no pas amb fórmules orgàniques o personalismes.

Els nostres objectius eren modestos i ambiciosos alhora, perquè, certament, pretendre conduir el debat sobre el futur del catalanisme i com passar del catalanisme tradicional com el que van representar els líders dels segles XIX i XX al nou catalanisme, no és fàcil ni tampoc s'acaba amb l'edició d'aquests tres volums i dels opuscles que presentem en format digitals. Més encara si allò que es persegueix és estendre el catalanisme cap als sectors que avui s'hi mostren indiferents o hostils, i, sobretot, entre les generacions joves. Durant tot el temps que ha durat el procés de debat intern, sovint hi ha hagut qui ens ha preguntat com pensàvem fer-nos-ho per estendre el catalanisme més enllà de les “fronteres” actuals. Aquest darrers anys s'ha pogut constatar, però, que hi ha dues maneres ben diferents d'encarar la qüestió del catalanisme i del dret a decidir. La primera consisteix a fer apologia de la sobirania a través de la propaganda. La tècnica és ben simple: exaltar l'objectiu sense explicar com es farà, ni qui convocarà, per exemple, un referèndum i sota quina legalitat. És que algú es pot creure de veritat que l'ONU o la UE avalaran un procés com aquest si abans no hem assolit una majoria social prou àmplia per demostrar-ne la conveniència i la validesa. Des del 2006 i l'aparició de les diverses plataformes sobiranistes, s'ha estès la idea que hi ha una mena de sobiranització de la societat catalana. De noment, no hi ha cap indicador fiable que ho avaluï. El que sí és cert és que el sobiranisme ha calat en la política catalana. Ara bé, la fortalesa electoral del nacionalisme català polièdric, que hauria pogut fins i tot formar govern el 2003 i el 2006, no ha d'encegar-nos, perquè la debilitat de l'articulació catalanista, sobiranista o

com es vulgui dir, és un fet reconegut per tothom. A més, l'actual president de la Generalitat tampoc no hi creu, com no perd ocasió de proclamar-ho.

La segona via capa a la sobirania recolza, en canvi, en la idea que cal ser conscients que, primer que res, cal construir una majoria social que assumeixi sense problemes els postulats sobiranistes. Que més voldríem que haver pogut superar la fase autonomista! Enganyar-se és molt fàcil, tocar la realitat, gosar palpar-la, ja és més difícil. Si tan convençuts estem que el sobiranisme és un tsunami imparable, per què, per exemple, ens passem el dia queixant-nos de la debilitat de la catalanitat quotidiana? Per què ens lamentem que el català es mor si hi ha tants sobiranistes disposats a defensar-lo? I així anar fent. Com diu Daniel Innerarity: «*Es trien els governs, no els pobles*». O sigui que ens queda molt de camí per convèncer la ciutadania de Catalunya que el sobiranisme no és una dèria sinó una necessitat. L'important és ampliar la base social del catalanisme, més enllà dels partits, per incorporar tanta gent com sigui possible a la causa, perquè el gran enemic del sobiranisme és, precisament, la indiferència.

Per avançar cap a la sobirania cal abandonar el tacticisme que esclavitza la política catalana a la batalla efímera i sovint intranscendent. Per enfortir la catalanitat cal, d'entrada, promoure una hegemonia catalanista i, també, consolidar una xarxa d'associacions civils que treballin pel benestar i per prestigiar la reivindicació sobiranista entre els indiferents. L'èxit d'aquest procés es podrà comprovar el dia que el catalanisme hagi mudat per incorporar les noves necessitats del país, moltes de les quals han estat radiografiades en els tres volums que aquí presentem. Si ha sabut bastir un discurs al voltant del dret a decidir que sigui assumible per la majoria de catalans i si els ciutadans catalans que no estan compromesos amb el sobiranisme s'han sumat al projecte o, com a mínim, no els sembla una agressió sinó un pensament polític que també defensa els seus interessos, aleshores estarem en condicions d'anar més lluny. Aquest és el sentit últim de la proposta de *Casa Gran del Catalanisme*. A més, l'èxit també es podrà mesurar en tant que s'hagi aconseguit de potenciar el prestigi internacional del catalanisme i de la causa catalana. De la Catalunya que decideix i que vol decidir.

AGUSTÍ COLOMINES
Director de la Fundació CatDem

DANIEL ORTIZ, FERRAN SÁEZ I PERE TORRES
*Coordinadors dels àmbits Catalunya Global,
Catalunya Plural i Catalunya en Xarxa.*

**MÉS ENLLÀ
DEL CATALÀ.**
ELS REPTES
LINGÜÍSTICS
DE CATALUNYA*

ALBERT BRANCHADELL GALLO

1. Les llengües

Quan es vol caracteritzar Catalunya des del punt de vista lingüístic, és tradicional que es donin unes determinades dades estadístiques, i aquest paper no se separarà de la tradició. Però abans de desencoratjar la nostra audiència amb dades i més dades, és bo que avancem la conclusió: Catalunya és un país (relativament) multilingüe, però el que debò singularitza Catalunya no és que s'hi parlin tres-centes, ni dues-centes, ni cent llengües, sinó el fet de ser un país essencialment bilingüe on la llengua predominant és el castellà.

Quan es caracteritza un país des del punt de vista lingüístic, se solen donar xifres de «parlants». És el mateix que es fa quan es vol mesurar la fortalesa demogràfica d'una llengua. Naturalment la noció de parlant és vaga, i si no la precisem una mica més arriba a ser francament inútil. A Catalunya hi ha un consens emergent entre els especialistes sobre la conveniència de classificar la gent no d'una sinó de tres maneres diferents:

- Segons la llengua o llengües que parlaven en primer lloc a casa, quan eren petits (la llengua primera o llengua inicial, que correspon al que en molts països s'anomena «llengua materna»; en aquest cas parlem de catalanoparlants inicials, castellanoparlants inicials, etc.).
- Segons la llengua o llengües que consideren que és la seva llengua o que són les seves llengües (la llengua pròpia o llengua d'identificació; en aquest cas parlem de catalanòfons, castellanòfons, etc.).
- Segons la llengua o llengües que parlen més sovint (la llengua habitual; en aquest cas parlem de catalanoparlants, castellanoparlants, etc.).

* Aquest paper és una versió probablement poc recognizable de les aportacions de l'autor al seminari Catalunya Plural, organitzat per la Fundació Catalanista i Demòcrata durant el curs 2008-2009. L'autor dóna les gràcies als impulsors del seminari i a tots els participants per l'oportunitat de debatre el tema d'aquest paper amb persones tan qualificades.

Tot seguit presentarem les dades corresponents a l'última enquesta sociolingüística —i la més completa— feta a Catalunya, que és l'Enquesta d'usos lingüístics de la població de 2008 (d'ara endavant EULP).

1.1. Llengua inicial, pròpia i habitual

En primer lloc l'EULP ens diu que un 90,4% dels entrevistats tenen el castellà, el català o totes dues llengües com a llengua inicial, i que més de la meitat hi tenen el castellà, que es troba 23 punts per davant del català. La tercera llengua inicial de Catalunya, a gran distància de les altres dues, és l'àrab. Clarament l'EULP desmitifica l'eslògan que «a Catalunya es parlen tres-centes llengües». Darrere de l'àrab, l'única llengua reconeguda com a inicial per un percentatge d'entrevistats equivalent a més de 50.000 persones és el romanès; l'informe de l'EULP només singularitza cinc altres llengües que tenen més de 20.000 parlants inicials.

Taula 1. Llengua inicial. Catalunya 2008

	Milers	%
Castellà	3.389,0	55,0
Català	1.949,5	31,6
Totes dues	236,5	3,8
Àrab	162,3	2,6
Una altra	375,0	6,1
TOTAL	6.162,5	100,0

Font: EULP 2008. Població de 15 anys i més.

En segon lloc l'EULP ens diu que un 92,5 per cent de la població dels entrevistats tenen el castellà, el català o totes dues llengües com a llengua d'identificació, i que gairebé la meitat hi tenen el castellà, que es troba 9 punts per davant del català. La tercera llengua d'identificació de Catalunya, a gran distància de les altres dues, és l'àrab.

Taula 2. Llengua pròpia. Catalunya. 2008

	Milers	%
Castellà	2.867,5	46,5
Català	2.295,3	37,2
Totes dues	542,8	8,8
Àrab	149,2	2,4
Una altra	244,2	3,9
TOTAL	6.162,5	100,0

Font: EULP 2008. Població de 15 anys i més.

En tercer lloc l'EULP ens diu que un 93,4 per cent dels entrevistats tenen el castellà, el català o totes dues llengües com a llengua habitual, i que gairebé la meitat hi tenen el castellà, que es troba 10 punts per davant del català. La tercera llengua habitual de Catalunya, a gran distància de les altres dues, és l'àrab.

Taula 3. Llengua habitual. Catalunya. 2008

	Milers	%
Castellà	2.830,0	45,9
Català	2.196,6	35,6
Totes dues	735,4	11,9
Àrab	115,9	1,9
Una altra	223,1	3,5
TOTAL	6.162,5	100,0

Font: EULP 2008. Població de 15 anys i més.

Certament el concepte de llengua habitual és molt vague. Per sort les enquestes permeten filar una mica més prim en la qüestió de l'ús amb les seves bateries de preguntes referides a diferents àmbits de la realitat. En aquest cas els entrevistats poden triar entre diferents opcions que van de «només català» a «només castellà» i ara hi inclouen també «només en altres llengües», combinacions d'altres llengües i combinacions de català o castellà amb altres llengües. Doncs bé, en vuit dels deu àmbits l'opció «només castellà» supera l'opció «només català» (membres de la llar, amistats, veïns,

companys de feina, petit comerç, gran comerç, personal mèdic i escriptura de notes personals). Només en un àmbit és a l'inrevés (companys d'estudi) i en un altre hi ha un empat entre totes dues opcions (entitats financeres). D'altra banda, cal notar que els usos lingüístics bilingües són considerables: la suma de «més català que castellà», «ambdues» i «més castellà que català» oscil·la entre un 14% en el cas de les notes personals i un 40% en el cas dels companys de feina i els companys d'estudis.

A partir d'aquestes etiquetes i treballant amb les dades de l'EULP 2003, Francesc-Xavier Vila va classificar els entrevistats en funció del seu ús del català. L'any 2003 el català era la llengua habitual d'un 50,1% dels entrevistats, però un 77% l'usava almenys ocasionalment:

Taula 4. Usuaris i no usuaris del català. Catalunya. 2003

	%	Descripció
Distants	23	Castellanoparlants d'hàbits monolingües
Ocasionals	10	Castellanoparlants amb ús eventual del català
Alternadors	20	Combinacions àmplies de català i castellà
Habituals	24	Catalanoparlants no exclusius
Mantenidors	23	Catalanoparlants exclusius

Font: Vila (2005), segons les dades de l'EULP 2003.

Si volguéssim analitzar l'evolució entre l'enquesta del 2003 i la del 2008, tindríem dificultats metodològiques, perquè la de l'any 2003 es va fer amb una mostra en la qual els estrangers estaven clarament infrarepresentats. Tot i això, en general, podem dir que s'hi observen un parell de tendències clares. En primer lloc, el català perd pes relatiu en favor del castellà i d'altres llengües (especialment per l'efecte de la immigració), però manté poc o molt els seus efectius absoluts i sobretot manté el que alguns sociolingüistes han batejat com a «capacitat d'atracció». Aquesta capacitat d'atracció es pot veure en el contrast entre la llengua inicial i la llengua d'identificació. Segons les dades de l'EULP 2008, hi ha més persones que consideren que el català és la seva llengua (37,2%), que no pas que el tenen com a llengua inicial (31,6%). En

analitzar les dades del 2003, Albert Fabà ho resumia així:

El resultat és clar: mentre que hi ha una part minoritària però important de catalanòfons que tenien com a llengua inicial el castellà, el fet simètric (castellanòfons de llengua inicial catalana) pràcticament és irrellevant; és a dir, si definim la substitució lingüística com la defecció lingüística dels parlants d'una llengua, la interrupció de la transmissió intergeneracional d'un idioma, en el cas del català, a Catalunya gairebé no s'ha produït, i, per contra, el català ha estat capaç d'atreure una part dels parlants de llengua inicial no catalana.

Normalment aquesta capacitat d'atracció es vincula al prestigi del català, entès com el seu valor per a l'ascens social. Kathryn Woolard, una antropòloga nord-americana que l'any 1980 va mesurar experimentalment les actituds lingüístiques a Catalunya, es va referir explícitament al «poder superior econòmic dels catalans» com el fonament per a l'atribució del prestigi lingüístic. Cal dir que tot això genera un cert negacionisme en observadors molts qualificats. Sense anar més lluny, una participant en el seminari en el qual es va gestar aquest paper va venir a dir que el prestigi del català com a motor de la seva capacitat d'atracció era una «idea literària» (!). En tot cas, en el passatge de Fabà hi ha un esment de la transmissió intergeneracional que a l'EULP 2008 continua essent favorable al català: l'ús del català en el fill gran (41%) és més alt que en el dels pares (quasi un 32%) i encara més que en el dels avis.

Un altre fenomen que s'observa en comparar l'enquesta del 2008 amb la del 2003 és el creixement del bilingüisme identitari. L'any 2008 hi havia més persones que cinc anys enrere que consideraven que les seves llengües eren tant el català com el castellà. Si en el 2003 un 5,2% dels entrevistats consideraven que tant el català com el castellà eren les seves llengües, en el 2008 van esdevenir un 8,8% en el conjunt de la població i un 10,4% entre els joves de quinze a vint-i-nou anys. Parlant dels joves, hi ha una enquesta contemporània feta als alumnes de quart d'ESO que revela que més de la quarta part dels entrevistats s'identifiquen igualment amb totes dues llengües. Vegem-ho en la taula següent:

Taula 5. Llengua inicial i llengua d'identificació. Alumnes de quart d'ESO. 2006

	Llengua inicial quart d'ESO	EULP 2008	Llengua d'identificació quart d'ESO (diferència respecte a la llengua inicial)	EULP 2008
Castellà	42,8	55,0	33,6 (-9,2)	46,5
Català	39,9	31,6	36,6 (-3,3)	37,2
Català i castellà	14,1	3,8	27,5 (+13,4)	8,8
Altres llengües	3,2	8,7	2,3 (-0,9)	6,3

Font: Estudi sociodemogràfic i lingüístic de l'alumnat de quart d'ESO de Catalunya.

1.2. Coneixement de llengües

Més enllà de la llengua primera, pròpia i habitual, una altra cosa que mesura l'EULP, com tantes altres enquestes, és la competència lingüística de la gent. En aquest sentit s'observa que el castellà és més ben conegut que el català, sobretot entre els estrangers; però també cal dir que el coneixement del català supera àmpliament els límits del grup de catalanoparlants inicials i que els joves són clarament més competents que el conjunt de la població en les habilitats de parlar, llegir i escriure. Tot això és el que es pot veure en la taula següent:

Taula 6. Coneixement del castellà i del català. Catalunya. 2008

	Castellà		
	Total	15-29	Nascuts a l'estranger
Entès	99,9	99,9	99,6
Parlat	99,7	99,7	99,3
Llegit	97,4	97,6	90,9
Escrit	95,6	96,1	85,2
	Català		
	Total	15-29	Nascuts a l'estranger
Entès	94,6	94,7	80,9
Parlat	78,3	84,9	42,0
Llegit	81,7	86,6	51,0
Escrit	61,8	80,5	25,2

EULP 2008. Població de quinze anys i més.

Si anem més enllà del català i del castellà, també podem observar la competència en llengües estrangeres del conjunt de la població. En aquest punt no és difícil d'adonar-se que els catalans, com en general els espanyols, no destaquen pel coneixement d'aquestes llengües.

En els darrers decennis, a Catalunya l'anglès ha superat àmpliament el francès com a llengua estrangera més coneguda entre el conjunt de la població. Segons l'estudi 2298 del CIS (1998), el francès encara era més entès que l'anglès i empatava amb l'anglès com a llengua més parlada. Vegem-ho en la taula següent:

Taula 7. Coneixement de l'anglès i del francès. Catalunya. 1998

	Anglès	Francès
Entès	31,7	36,1
Parlat	20,4	20,4
Llegit	14,7	13,0
Escrit	11,1	7,2

Font: CIS 2298. Població de divuit anys i més.

Vint anys després, la llengua estrangera més coneguda a Catalunya és l'anglès, especialment entre els joves. El francès se situa en segon lloc, a gran distància de l'anglès i amb la particularitat que els joves en saben menys que el conjunt de la població. Ho demostra la taula següent:

Taula 8. Coneixement de l'anglès i del francès. Catalunya. 2008

	Anglès		Francès	
	Total	15-29	Total	15-29
Entès	32,0	56,2	21,3	17,6
Parlat	26,4	47,7	16,7	13,4
Llegit	27,9	51,3	16,9	13,3
Escrit	24,1	47,1	12,7	10,9

Font: EULP 2008. Població de quinze anys i més.

Cal dir que l'EULP conté una segona pregunta sobre el coneixement de llengües estrangeres referida a la capacitat de parlar-les «d'una

manera fluida». En aquest cas els percentatges baixen: un 23,3% dels entrevistats diuen que parlen fluidament l'anglès i un 14,1%, el francès.

En resum, podríem dir que en el millor dels casos una quarta part de la població catalana parla anglès. Cal dir que aquesta proporció és molt més baixa que la que l'Eurobaròmetre atribueix a països com Eslovènia (57%), Àustria (58%), Bèlgica (59%), Luxemburg (60%), Finlàndia (63%), Holanda (87%), Dinamarca i Suècia (89%). També se situa lleugerament per sota de les xifres espanyoles: segons l'Eurobaròmetre, un 27 per cent dels entrevistats espanyols van dir que parlaven anglès «*well enough in order to be able to have a conversation*», i, segons l'estudi 2677 del CIS (febrer 2007), un 27,9% van assegurar que parlaven anglès. Cal dir que per la mateixa època (juny 2007) una enquesta encarregada per l'empresa Océano Idiomas va revelar que a l'àrea metropolitana de Barcelona un 22% dels entrevistats parlaven «bé» o «molt bé» l'anglès, mentre que en la de Madrid els entrevistats que creien això eren un 29%.

Pel que fa al francès, la proporció de catalans que el parla (un de cada set) no és gaire millor que la del conjunt d'Espanya; segons l'Eurobaròmetre, un 12% dels espanyols parlen francès «*well enough in order to be able to have a conversation*», i, segons l'estudi 2677 del CIS, parlen francès un 15,3% dels entrevistats. Sigui com sigui, continua essent una proporció més baixa que la de països com Irlanda (20%), el Regne Unit (23%), Portugal (24%), Romania (24%) i Holanda (29%).

Naturalment les xifres del conjunt de la població són enganyoses, i potser cal fixar-se més a fons en les dades del grup de població que efectivament aprèn anglès (o no) en el sistema educatiu. Doncs bé, aquí les dades no són precisament espectaculars. Segons el Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, l'any 2006 només la meitat de l'alumnat de quart d'ESO «aprovaven» en comprensió oral i comprensió lectora, i la proporció baixava a un 40% en producció i interacció oral, i això tenint en compte que el nivell considerat era l'A2 del Marc Europeu Comú de

Referència del Consell d'Europa, un nivell d'usuari «bàsic» que no suposa la capacitat de tenir veritables converses en anglès. Pel que fa al batxillerat, les dades del Consell (2000 i 2004) van en una línia semblant. Emprant el criteri d'avaluació estàndard en el Marc Europeu Comú de Referència (resultats iguals o superiors a un 65%), tenim que «aproximadament un de cada tres alumnes de segon de batxillerat aconsegueix [el nivell B1 del MECR] en comprensió oral i comprensió escrita; en expressió escrita i competència gramatical ho aconsegueix un de cada quatre, i en expressió oral gairebé un de cada dos». En altres paraules, l'any 2004 la majoria d'alumnes catalans acabaven el batxillerat sense haver aconseguit ni tan sols el nivell elemental de l'Escola Oficial d'Idiomes.

2. Els reptes

2.1. Salvaguardar el català

El primer repte lingüístic —i el més important— que es planteja a Catalunya no és altre que salvaguardar el català. En aquest paper no direm mai res de l'aranès, tot i que també és obvi que cal salvaguardar-lo. Diem expressament salvaguardar i no pas salvar. La salvaguarda és l'acció de «garantir la vida», mentre que salvar significa «fer escapar de la mort». En aquest sentit, la primera cosa que hauríem de convenir és que el català, a Catalunya, no és una llengua amenaçada (de mort). Aquí no es tracta de ser cofois, sinó precisos. I el fet és que, segons els criteris de la UNESCO, que és l'organització que s'encarrega de catalogar les llengües amenaçades del planeta, el català, a Catalunya, és molt lluny de ser una llengua amenaçada.

Un cop aclarit això, què cal fer per a salvaguardar el català? Un catalanista tradicional ho tindria molt clar: per a salvaguardar el català, cal fer-ne la llengua nacional! El catalanisme ha tingut dues preocupacions històriques: salva(guarda)r la llengua i la cultura catalanes i construir una comunitat política nacional. L'any 1900 una cosa era indestruïble de l'altra: la nació política s'havia de bastir sobre una base social que aleshores era lingüísticament homogènia. (Com deia l'any 1975 el «manifest» de la revista *Els Marges*, el catalanisme s'ha fonamentat històricament en

unes bases d'homogeneïtat ètnica.) Aquesta homogeneïtat de base es va començar a esvaïr en la segona meitat del segle XX, i ara s'ha acabat d'esvaïr del tot per a no tornar mai més. En aquestes noves circumstàncies, potser cal revisar la relació entre les dues preocupacions catalanistes. Atesa la situació d'arrelada «heterogeneïtat ètnica» descrita en aquest paper, quina és la millor política lingüística per a construir una comunitat política nacional? Si això fos un paper científic, ara tocaria revisar a fons la política lingüística existent i analitzar-ne els resultats respecte a l'objectiu de la integració política, fent servir algun tipus d'indicador (la participació electoral, la confiança en les institucions catalanes, la identificació amb Catalunya o el que fos), i després caldria aventurar quines polítiques lingüístiques alternatives podrien donar millors resultats. Aquí ens acontentarem a tipificar molt senzillament la política lingüística existent, a identificar una alternativa que ha esdevingut molt popular en els darrers temps i a mostrar alguna reserva sobre aquesta alternativa.

En un paper antic, Milton Esman deia que, en les societats ètnicament dividides, les polítiques lingüístiques poden contribuir a l'objectiu de crear una comunitat política, i distingia dues estratègies bàsiques per a aconseguir-ho: les estratègies assimilacionistes i les estratègies pluralistes. Aquesta divisió no s'ha de confondre amb la qüestió del nombre de llengües oficials. D'acord amb aquest plantejament, podríem caracteritzar les polítiques lingüístiques d'acord amb dos eixos: el manteniment o no de la diversitat lingüística es pot encreuar amb l'existència d'una o més llengües oficials. Això dóna lloc a les quatre possibilitats lògiques següents, la tercera de les quals, molt probablement, és empíricament inexistent.

Taula 9. Actitud davant la diversitat lingüística i nombre de llengües oficials

	Multilingüisme	Unilingüisme
Pluralisme	1	2
Assimilacionisme	(3)	4

El règim que es va implantar a Catalunya a partir de la Constitució de 1978 i l'Estatut de 1979 correspon a la casella 1. En contra de la política que va seguir el règim anterior, es va apostar per mantenir el bilingüisme existent i es van establir dues llengües oficials. En aquest marc de doble oficialitat, per a salvaguardar el català no caldria fer res de l'altre món, llevat d'actualitzar i projectar en el futur les condicions que han assegurat la vitalitat del català en el passat. Això suggereix una política lingüística que (a) continuï apostant per la universalització del coneixement del català i mantingui el valor del bilingüisme per a l'ascens social; (b) preservi la transmissió intergeneracional del català i en garanteixi l'ús en qualsevol àmbit, i (c) refermi el suport institucional que té la llengua, dins els marges de la doble oficialitat i, en tot cas, afegint d'una manera inequívoca al suport institucional autonòmic els suports estatal i europeu. Políticament això es podria concretar en dos principis: fer realitat el deure de saber català i garantir efectivament el dret (no pas el deure) d'usar-lo. En altres paraules, salvaguardar el català és compatible amb l'existència d'un grup social ampli format per persones que no es comuniquen habitualment en català (però amb les quals és possible comunicar-se en català).

Malgrat les circumstàncies sociolingüístiques descrites —o potser precisament a causa d'aquestes circumstàncies—, darrerament ha sorgit a Catalunya una línia de pensament que advoca implícitament per passar de la casella 1 a la 2. Segons això, per a salvaguardar el català es pot mantenir la pluralitat lingüística existent, però cal convertir el català en la llengua «comuna», entesa com la llengua de l'espai públic i, finalment, l'única llengua oficial.

Vegem quatre testimonis significatius d'aquesta línia de pensament:

- Jordi Porta, en el seu llibre *El català, o ara o mai!*, publicat el 2005, diu que **«en contra dels que consideren que la “imposició” social d'una llengua pot comportar una discriminació per a parlants d'altres llengües, cal dir que d'una manera o altra s'ha d'establir un terreny de joc comú; un terreny on una de les llengües sigui la llengua vehicular, per entendre'ns, encara que en un àmbit més privat, es parlin totes les altres».**
- Jordi Porta, en el seu llibre *El català, o ara o mai!*, publicat el 2005, diu que «en contra dels que consideren que la “imposició” social d'una llengua pot comportar una discriminació per a parlants d'altres llengües, cal dir que d'una manera o altra s'ha d'establir un terreny de joc comú; un terreny on una de les llengües sigui la llengua vehicular, per entendre'ns, encara que en un àmbit més privat, es parlin totes les altres».
- Isidor Marí, el seu llibre *Mundialització, interculturalitat i multilingüisme*, publicat l'any 2006, postula **«l'objectiu de fer del català una llengua comuna d'intercomprensió en l'esfera pública, en el respecte de l'ús privat de totes les llengües».** (En altres llocs del llibre es refereix al català com «la llengua comuna dels usos públics».)
- Fèlix Martí, en un butlletí de l'associació Plataforma per la Llengua del 2007, manifesta que **«s'hauria de declarar el català com la llengua de la vida pública catalana i fer exclusiu el seu ús públic».**

Una mica de sotamà —perquè no és en els acords programàtics del tripartit—, aquesta proposta s'ha convertit en un objectiu polític del Govern. L'any 2007 Bernat Joan, secretari de Política Lingüística de la Generalitat, escrivia que a l'hora de planificar la política lingüística de Catalunya el primer repte fonamental és «fer de la llengua catalana la llengua pública habitual, normal, comuna de la nostra societat». (*El Periòdic*, 30 d'octubre de 2007), i fa ben poc (estiu 2009) el seu superior polític, Josep-Lluís Carod-Rovira, deia en el número 62 de la revista *Funció Pública*: **«Volem que el català sigui la llengua pública comuna. La llengua de tots.»**

Què vol dir «llengua pública comuna»? I sobretot com s'aconsegueix que una llengua esdevingui la «llengua pública comuna» en una societat lingüísticament heterogènia? En una ressenya del llibre

El català, o ara o mai! vam dir que no havíem entès el concepte de «llengua d'intercomunicació habitual» que utilitzava Jordi Porta. En una carta al director de *La Vanguardia* (8 de novembre de 2005) l'autor va fer un aclariment il·luminador que hem subratllat:

Parece que el crítico no tiene claro qué significa ser lengua habitual en el espacio público y pide precisiones. Creo que están contenidas en el libro, pero puedo mencionarle algunos ejemplos: lengua habitual en los rótulos públicos, en las etiquetas de los productos comerciales, en las relaciones con los servidores de la Administración Pública... Es algo que funciona con normalidad en Francia, en el Reino Unido o en Castilla - La Mancha.

El recurs de la comparació el va fer servir també Josep-Lluís Carod-Rovira en una solemne conferència pronunciada al Palau de la Generalitat el 7 de febrer de 2007. Carod-Rovira va sostenir que el català ha de ser la llengua dels catalans i catalanes, «**com ho és l'italià a Roma, el francès a París o l'espanyol a Madrid**», és a dir, «**l'espai comú de trobada per a tothom**», cosa que redueix qualsevol altra llengua a la condició de «llengua privada d'ús personal».

Si la idea de la llengua comuna implica que el català ha d'ocupar a Catalunya la posició que el castellà ocupa a Castella - La Manxa, tenim tres reserves serioses a la idea de llengua comuna: (a) la idea és poc realista, atesa la situació demogràfica que té avui el català; (b) en qualsevol cas, a Europa no hi ha precedents de cap llengua que, partint d'una situació d'inferioritat demogràfica, hagi esdevingut la llengua comuna de cap territori; (c) a Europa sí que hi ha uns quants precedents de l'establiment de llengües comunes, però no n'hi ha cap que no hagi utilitzat en algun moment mètodes moralment no permissibles. En aquest punt no podem sinó fer nostres les paraules d'Albert Fabà: «**L'any passat [2008] es van complir els vint-i-cinc anys de la promulgació de la Llei de normalització lingüística, que es va aprovar l'any 1983. És possible que en aquella època, hom pensés que la normalització lingüística del català suposaria arribar a una societat on el català tingués un pes social i un estatus com el que el castellà pot tenir a Salamanca o el portuguès a Lisboa. Si algú es feia aquesta imatge del futur, ara ja se la pot treure del cap**».

2.2. Assumir el castellà

Les paraules de Fabà ens porten directament al segon repte lingüístic que es planteja a Catalunya, que no és altre que assumir el castellà. Algú podria dir que aquest repte ja s'ha superat fa temps. Algunes tensions que hi va haver en la presentació d'aquest paper en el seminari Catalunya Plural, per exemple, ens fan pensar que aquesta assumpció és relativa, més aviat fruit de la resignació que no pas del convenciment, per no parlar de l'empatia. Una tàctica habitual és acceptar el fet sociològic (la presència del castellà) i, en canvi, negar qualsevol conseqüència política a aquest fet (l'oficialitat del castellà més enllà de l'imperatiu constitucional), amb l'argument que la presència del castellà és molt «recent» i que aquesta llengua no té prou «historicitat». Un participant en el seminari ho va concretar en una frase: «**L'any 1940 no hi havia andalusos a Cornellà**.» Aquí no discutirem sobre el grau d'historicitat del castellà a Catalunya, tot i que hi hauria raons per a fer-ho, tant demogràfiques com culturals —A qui es referia l'Estatut de Núria quan deia que «l'Estatut interior de Catalunya garantirà el dret dels ciutadans de llengua materna castellana»? En quina llengua han escrit tants autors literaris catalans del segle XV ençà? En quina llengua es va recitar l'any 1641 l'oració fúnebre dedicada a Pau Claris? Potser tots plegats hauríem de començar a parlar de la historicitat en clau de futur. Ara bé, sí que observarem que encara hi ha una distància entre l'acceptació retòrica del castellà i la seva acceptació política.

Diferents partits han fer esforços retòrics d'acceptació del castellà. L'any 2006 la Fundació Rafael Campalans va produir un estimable document intítulat «**La situació lingüística a Catalunya i la seva projecció a Espanya**», on es parla del castellà en aquests termes:

La presència del castellà és un fet estructural de la societat catalana des de fa molt de temps. El castellà forma part de la realitat catalana. És la llengua primera, familiar, habitual i d'identificació de molts ciutadans catalans, nascuts o no a Catalunya. El castellà és, doncs, una llengua de Catalunya.

Però al partit polític que patrocina la Fundació Campalans no se li va acudir mai que potser el nou Estatut d'autonomia, enllestit per les mateixes dates, havia de dir que el castellà forma part de la realitat catalana o que és també un factor d'inclusió social a Catalunya. Segons l'Estatut, el castellà és una llengua oficial de Catalunya no perquè sigui una llengua de Catalunya, sinó perquè és la llengua oficial de l'Estat espanyol. Punt. En la mateixa línia, en una intervenció davant la Comissió d'Afers Institucionals del Parlament, el vicepresident Carod-Rovira va dir que «el castellà ha esdevingut un element estructural de la societat catalana pràcticament des dels inicis del segle XX i forma part de la realitat catalana de començaments del segle XXI, és una realitat que també tots hem d'assumir»; però això contrasta amb el que va dir després en la conferència que abans hem esmentat. Si el català ha de ser la llengua dels catalans i catalanes «com ho és l'italià a Roma, el francès a París o l'espanyol a Madrid», què en farem, d'aquest element estructural de la societat catalana que diu que tots hem d'assumir?

2.3. Reconèixer les altres llengües

El tercer repte lingüístic de Catalunya és el reconeixement de les altres llengües que no són el català ni el castellà. Aquí també hi ha un contrast entre la retòrica i la realitat. Diferents polítics han fet proclames d'amor al plurilingüisme (sovint com a estadi de superació del bilingüisme), però hi ha molt poca concreció en aquest àmbit i, segons com es miri, de fet, una praxi relativament contrària al plurilingüisme.

En el debat de totalitat sobre la Proposició de Llei de l'ensenyament en la llengua materna i el bilingüisme escolar, que va tenir lloc el 19 de desembre de 2007 al Parlament, els portaveus dels dos grups parlamentaris catalans més importants van dir una cosa semblant. Irene Rigau, que parlava en nom del GP de CiU, va afirmar:

El futur, senyors promotors d'aquesta iniciativa, no és el bilingüisme. El repte, el futur de l'escola catalana, que ho ha de ser en llengua i en continguts, és garantir un domini multilingüístic que incorpori com a mínim el coneixement suficient d'una tercera llengua.

Aquest és el repte actual, i a més a més de ser un desafiament és una previsió estatutària.

I Daniel Font, del GP Socialistes - Ciutadans pel Canvi, es va expressar així:

És possible que estiguem caminant cap a una situació realment nova i, en comptes de normalització lingüística [sic], hàgim de començar a parlar de normalització multilingüística, oi? En aquesta línia [...] apunta [...] el concepte de trilingüisme que promou el Govern.

En aquest debat del 19 de desembre de 2007, Irene Rigau feia referència a l'Estatut, i Daniel Font, a les intencions del Govern. Doncs bé, tant en l'Estatut com en les intencions del Govern, hi ha un exercici de reducció de «plurilingüisme» a «tercera llengua», és a dir, «anglès». En l'Estatut, la paraula plurilingüisme —o multilingüisme, tant se val— no hi surt ni una sola vegada; l'única referència a llengües que no siguin el català ni el castellà (ni l'aranès), la trobem en l'article 44:

Els poders públics han de promoure el coneixement suficient d'una tercera llengua en finalitzar l'ensenyament obligatori.

Aquest precepte és desplegat en la Llei d'educació, pactada entre els dos grans partits catalans, on la petja del plurilingüisme no és gaire més destacada. La paraula plurilingüisme surt dues vegades en un text que conté 46.297 paraules. En el preàmbul d'aquesta llei hi ha una remissió directa a l'article 44.2 de l'Estatut, amb la reducció tipificada:

Aquesta llei [...] vol fer una aposta per la potenciació del plurilingüisme a les escoles assegurant, com a mínim, un bon nivell d'aprenentatge d'una tercera llengua, d'acord amb el que estableix l'article 44.2 de l'Estatut.

L'únic lloc on sembla que plurilingüisme diu el que realment vol dir és en l'article 84, on s'estableix que el Departament d'Educació

[...] ha d'afavorir especialment la recerca i els projectes d'innovació amb relació a l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació per a l'aprenentatge i el coneixement i amb relació a la formació dels alumnes en el plurilingüisme. Els projectes es poden referir a un o més centres i poden comportar, si escau, vinculacions amb la universitat, amb els sectors econòmics o amb altres organitzacions.

Formació en el plurilingüisme! La idea és bona, però és inútil buscar-la en l'article 2, dedicat als principis rectorals del sistema educatiu: el plurilingüisme, com a tal, no es troba entre els disset principis generals, ni entre els nou principis específics, ni entre els vuit principis organitzatius. I, òbviamment, també és inútil buscar-la en el títol II («Del règim lingüístic»), que només parla de llengües oficials i de la «llengua estrangera» que cal aprendre, incloent-hi la possibilitat d'impartir continguts curriculars en aquesta llengua.

Parlem ara de les intencions del Govern a què es va referir Daniel Font el 19 de desembre de 2007. Fer de la societat catalana una «societat trilingüe» és una promesa electoral del PSC convertida després en objectiu del Govern. En el seu programa electoral, els socialistes catalans van formular l'objectiu que «en finalitzar l'educació obligatòria tots els alumnes assoleixin un domini de l'anglès similar al que es dona en altres països on aquesta llengua ja està plenament incorporada a la vida laboral i quotidiana», i a fi de fer-lo efectiu van prometre «impulsar el procés per a impartir en una llengua estrangera, en particular anglès, una assignatura troncal als ensenyaments primari i secundari».

Aquesta promesa de la societat trilingüe va ser trasllada literalment al document programàtic Entesa Nacional pel Progrés:

Fer de Catalunya un país trilingüe amb l'anglès com a tercera llengua. Més hores per als alumnes, més professors als centres, implicació de la CCRTV. Garantir la competència comunicativa en anglès de tot l'alumnat al final de l'educació obligatòria, a més d'un correcte coneixement del català i el castellà.

Fora d'aquesta referència al trilingüisme català, tot el plurilingüisme que surt en el document és el de l'Estat, si descomptem un esment de la Casa de les Llengües, institució per la qual els signants de l'Entesa aposten «com un element de treball sobre el multilingüisme», amb el benentès que aquesta institució no té responsabilitats en el camp de la política lingüística catalana. (En el cas del programa de CiU, l'única referència al plurilingüisme és al de l'Estat; la Casa de les Llengües no existeix.) En matèria de reconeixement de llengües altres que el català i el castellà, el que diu el Pla 2007-2010 és estrictament testimonial:

Cal definir un marc realista i sostenible de respecte, de coneixement i de divulgació de les principals llengües aportades per la nova immigració en el marc del tradicional compromís de la societat catalana amb la diversitat lingüística, que constitueix una part molt important del patrimoni de la humanitat.

2.4. Millorar l'anglès

Al marge dels retrets que pugui merèixer la reducció del plurilingüisme a l'anglès, el quart repte que es planteja a Catalunya és precisament millorar la competència dels seus ciutadans en aquesta llengua. La Cambra de Comerç de Barcelona va tocar el punt feble en un informe de l'any 2006: «El baix nivell de coneixement de l'idioma anglès dificulta el progrés del projecte empresarial en un entorn global i pot fer perdre oportunitats de negoci.» Sense que fos cap sorpresa, entre les seves propostes de millora, la Cambra incloïa la idea d'introduir l'anglès «en el desenvolupament d'una assignatura o àrea».

En aquesta qüestió tornem a trobar una distància característica entre la retòrica i la realitat. Aquí pot ser instructiu contrastar les posicions electorals sobre l'anglès dels tres partits que van pactar la LEC i el text final de la llei.

Ja hem vist la promesa del PSC: impartir en anglès «una assignatura troncal als ensenyaments primari i secundari». ERC també va prometre que «en l'ensenyament obligatori se seguirà el sistema d'immersió lingüística per a impartir alguns

continguts (no solament l'assignatura de llengua anglesa)». Pel que fa a CiU, la federació apostava per un model trilingüe que incloïa «una assignatura impartida exclusivament en anglès a partir dels dotze anys». Aquí és remarcable constatar el grau de coincidència amb les altres formacions. En el seu programa el Partit Popular de Catalunya proposava un «pacte pel trilingüisme», en què la mesura estrella del pacte no era altra que la immersió: «Introduir progressivament l'anglès com a llengua vehicular en l'ensenyament, fins a assolir un 20% de les classes.» Fins i tot Ciutadans titulava «educació trilingüe» l'apartat lingüístic del seu programa d'educació.

Malgrat totes aquestes coincidències, és inútil buscar en la LEC cap referència a la immersió en anglès ni a cap assignatura que s'imparteixi exclusivament en anglès a tots els alumnes. Tot el que diu la LEC és que «el projecte lingüístic pot determinar els criteris per a impartir continguts curriculars i altres activitats educatives en alguna de les llengües estrangeres». Entre «blindar» la immersió —en català, *of course*— i fer una escola trilingüe de debò, el legislador va optar clarament per la primera cosa, deixant un reguitzell de promeses electorals pel camí.

Excurs. La independència no canviarà res

Per acabar, farem un exercici de política-ficció i ens preguntarem si la plena sobirania política permetria superar més fàcilment els quatre reptes lingüístics de Catalunya.

Des del «manifest» de la revista *Els Marges* fins als pronunciaments més recents de Joan Solà, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes el 2009, són innombrables els exemples d'una posició que condiciona la salvaguarda del català a la independència de Catalunya. Un dels supòsits implícits d'aquesta posició és que en un estat català independent el català seria l'única llengua oficial. Aquí ens agradaria desplegar breument un doble argument. En primer lloc, és poc probable que en un estat català independent el català sigui l'única llengua oficial. En segon lloc, encara que en un estat català independent el català fos l'única llengua oficial, no és evident que aquesta oficialitat exclusiva permetés superar el

repte de la salvaguarda en els termes que s'imaginem els defensors d'aquesta posició. Més concretament, l'oficialitat exclusiva del català no conduiria necessàriament a la seva condició de llengua comuna, que és, com dèiem abans, la taula de salvació del català, segons el criteri que hem exposat anteriorment.

Sobre la primera qüestió, caldria veure, per exemple, què en pensen els teòrics independentistes més importants —o potser que no diuen pas. En *La independència i la realitat*, Hèctor López Bofill no té cap dubte a l'hora d'afirmar que, almenys en les «fases originàries», el nou estat català hauria de mantenir la doble oficialitat del català i del castellà. En 2014, Josep-Lluís Carod-Rovira no diu mai que calgui suprimir l'oficialitat del castellà; tot el que diu és que en l'Estat català independent el castellà haurà de situar-se «**en un digníssim segon lloc, amb la cobertura legal corresponent**». Val a dir que tampoc no ho diu Joan Puigcercós en *Generació.cat*, el qual, en canvi, té molt clar que el català «**mai no tornarà a ser l'única llengua**». D'altra banda, caldria veure si el reconeixement internacional del nou Estat català exigiria el manteniment de la doble oficialitat. En qualsevol cas, un estat català on el català fos l'única llengua oficial seria l'únic estat d'Europa —si hi descomptem microestats com Andorra i Luxemburg—, on la llengua predominant de la població no seria oficial.

Sobre la segona qüestió, la política comparada ens indica clarament que l'oficialitat exclusiva no converteix automàticament una llengua en llengua vehicular d'una societat. En un entrevista publicada en el setmanari *Presència* (17-23 de juliol de 2009), Joan Ramon Resina es queixa que «**a Barcelona, avui, el català no és la llengua vehicular de la societat**». Aquesta frase recorda molt una altra d'Iryna Kladiy en un article publicat en *Revista de Llengua i Dret* (1997): «*La lengua de comunicación preferentemente empleada en la capital de Ucrania es el ruso.*» El judici coincideix amb el de Dominique Arel en un article de *Post-Soviet Affairs* (2002): «*Any visitor to Kyiv or heavily urbanized Eastern Ukraine can attest to the fact that the Ukrainian language is seldom used in the streets.*» És a dir, la independència d'Ucraïna no ha fet

que l'ucraïnès esdevingui la llengua comuna d'Ucraïna. En el seu llibre *El último territorio*, publicat originalment l'any 2003, Yuri Andrujovich creu que ha passat més aviat el contrari: «*La paradoja [...] radica en que durante el último decenio se produjo la consolidación jurídica del ucraniano como lengua oficial, lo que en un principio debería haber servido para que el ucraniano recibiese un fuerte impulso que le permitiese incrementar su presencia en todos los ámbitos y a todos los niveles, y que el ruso pasase a ser “una lengua del pasado”. De hecho, ha sucedido todo lo contrario: durante los últimos diez años (y en mayor grado durante los ocho de independencia) el idioma ucraniano ha perdido mucho terreno.*»

I si algú té mitificats en aquest sentit els estats bàltics, vet aquí el que deia fa ben poc un informe oficial estonià (Estonian Human Development Report 2007): «*The social value of Estonian as the national language has increased through legislation, education programs, the media and other means. Meanwhile, the increase in the value of Estonian as a language of everyday communication and language of work has lagged behind the increase in actual language skills. The development of the social value of a language in people's consciousness is a complicated process only partially affected by the actions of the state at the administrative level.*»

En realitat, això és el que ja havia advertit Kathryn Woolard l'any 1992: «**L'ordre legal no sempre assegura la reputació i el prestigi.**» Si concedim que, respecte al rus, l'ucraïnès pot passar com a llengua minoritària, el que deia Woolard és clavat per a aquesta situació: «**A l'hora d'abordar l'estudi de llengües minoritàries, no podem fer suposicions sobre les actituds de les persones respecte al valor de prestigi d'una llengua basant-nos en l'hegemonia institucional.**»

Així com en el repte de salvaguardar el català encara és possible preguntar-se si l'escenari de la secessió milloraria les coses, en els altres tres clarament no s'hi albira cap diferència. Com diu Albert Fabà quan descriu la situació lingüística de Catalunya, «el castellà ha vingut, per quedar-s'hi, a la societat catalana». És el mateix que ja havia dit Vicenç Villatoro: «El castellà és aquí per sempre.» Si el castellà és aquí per sempre, també hi serà

després de la independència, i el repte de la seva assumpció es plantejarà exactament en els mateixos termes. La futura Constitució d'un estat català independent no hauria de dir que el castellà és una llengua de Catalunya? Entre altres coses, la mera independència no dissoldrà la qüestió sobre la identitat lingüística i la identitat nacional. En un estat català independent continuarem tenint ciutadans disposats a sentir-se catalans sense considerar-se també catalanòfons, exactament com passa mutatis mutantis a Ucraïna, i a Estònia, i a tots els nous estats lingüísticament heterogenis de l'est europeu. Per posar un sol exemple ucraïnès, vet aquí el que deia Dominique Arel sobre els russòfons del sud-est ucraïnès en un article de l'any 2006 en la *Revue d'Études Comparatives Est-Ouest*:

Ils désirent [...] être reconnus comme égaux, «non comme objets de re-nationalisation, mais comme des gens dont le droit à une version distincte de l'identité ukrainienne est reconnu» (Zhurzhenko, 2002). C'est à travers ce prisme qu'il faut examiner les demandes répétées, et reformulées au printemps 2006, de donner au russe le statut d'une deuxième langue officielle. Les russophones le réclament, non parce qu'ils sont empêchés de parler leur langue en public – l'usage du russe, bien au contraire, est quasi-hégémonique en Ukraine du Sud-Est –, mais parce que ce statut leur donnerait la confirmation, symbolique, qu'ils comptent autant que les ukrainophones du Centre-Ouest dans la politique ukrainienne.

Pel que fa al reconeixement de les altres llengües, el repte també es plantejaria en els mateixos termes. El document de la Fundació Rafael Campalans que hem esmentat abans diu que «**els poders públics [...] han de desenvolupar polítiques de reconeixement i ús de les altres llengües, tant les de la resta d'Espanya com les dels ciutadans nouvinguts de la resta del món. Catalunya hauria de fer del reconeixement i la protecció de totes les llengües un símbol del país, a més d'un element facilitador de la incorporació a la comunitat.**» La idea és molt bona, però no hi ha raons per a pensar que la mera independència hagi de fer-la més real del que és ara o simplement hagi de fer-la real, perquè, com hem dit abans, el balanç actual és ben magre. És interessant comprovar que les propostes

lingüístiques de tots els partits catalans ignoren completament les recomanacions estàndard de la Comissió Europea en matèria de plurilingüisme i també propostes *ad hoc*, com la de la «llengua personal adoptiva» llançada pel grup d'intel·lectuals en favor del diàleg intercultural creat per la Comissió Europea. Fora de l'anglès, s'ha fet molt poca cosa: d'una manera tímida —i sense cobertura legislativa— s'ha iniciat l'ensenyament d'àrab, amazic, xinès, romanès, holandès i ucraïnès a alumnes d'aquestes llengües fora de l'horari escolar. Però el romanès, l'amazic i l'ucraïnès, per no parlar del hindi, l'urdú i el panjabi, continuen sense aparèixer a les escoles oficials d'idiomes catalanes, que depenen íntegrament del Departament d'Educació de la Generalitat. Finalment, tampoc no hi ha raons per a pensar que el nivell d'anglès dels ciutadans catalans s'hagi de disparar amb la mera independència. Pel que fa a l'anglès, la Llei d'educació d'un estat català independent no seria gaire diferent de la Llei d'educació aprovada recentment, és a dir, clarament insuficient per a elevar el nivell d'anglès de la població des de l'escola. I no és evident que un estat català independent hagi de fer l'aposta per la subtitulació (el veritable professor d'anglès dels països escandinaus) que no fa la Catalunya autònoma.

En definitiva, Catalunya té plantejats quatre grans reptes lingüístics, i la independència no en resoldrà automàticament cap. Per tant, al marge de l'estatus polític que pugui tenir (o no) Catalunya en el futur, cal afrontar aquestes reptes ara i, sobretot, alhora. Salvaguardar el català no ha de ser incompatible amb el fet d'assumir el castellà, ni de reconèixer les altres llengües, ni, per descomptat, de poliglòtitzar de debò els ciutadans. Això sí, si ho hem de fer, fem-ho bé. No s'hi val a postular que Catalunya és multilingüe i després vantar-nos d'una llei d'educació que blinda una escola catalana «en llengua i contingut» més pròpia d'un estat-nació qualsevol del segle XIX que d'una societat oberta del tercer mil·lenni.

I acabem amb un exemple que toca de prop la casa que va acollir el seminari on es va engendrar aquest paper. El 5 de juliol del 2008 Artur Mas escrivia en el diari *Avui*: «**Les nostres oportunitats passen per una educació que generi catalans multilingües**».

Això sí. Però en el mateix article Mas deia que «**el pòsit de la nostra llengua configura la geologia de la nostra ànima**». Això no. El pòsit del català configura la geologia de l'ànima d'Artur Mas i probablement la d'uns quants centenars de milers de catalans, però no la de tots els catalans d'ara, ni, sobretot, dels catalans del futur. En una situació d'heterogeneïtat lingüística com la nostra, repetint mantres herderians amats és com no farem el país.

Referències bibliogràfiques

CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís. *El patriotisme social, motor de construcció nacional*. Auditori del Palau de la Generalitat. Dimecres 9 de febrer de 2007.

ESMAN, Milton J. *The State and Language Policy*. International Political Science Review, núm. 13 (1992), p. 381-396.

CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS. Estudio 2298. Uso de lenguas en comunidades bilingües: Cataluña.

CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS. Estudio 2677. Barómetro febrero 2007.

El coneixement de les llengües a Catalunya. Barcelona: Generalitat de Catalunya (Quaderns d'Avaluació, núm. 6)

Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008. Barcelona: Generalitat de Catalunya. <http://idescat.cat/p/eulp2008>. *Europeans and their languages. Special Eurobarometer 243*.

FABÀ, Albert. *Llengua inicial i llengua d'identificació*, en TORRES, Joaquim (coord.). *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003. Llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2005.

FABÀ, Albert. «*Les llengües a Catalunya*», en BOIX, Emili (coord.). *Els futurs del català. Un estat de la qüestió i una qüestió d'estat*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008.

Informe Océano Idiomas sobre el estudio del inglés elaborado por IPSOS, 20 de juny, 2007.

La situació de la llengua anglesa al batxillerat a Catalunya 2000-2004. **Barcelona**: Generalitat de Catalunya (Informes d'Avaluació, núm. 7).

PORTA, Jordi. *El català, o ara o mai!*. Barcelona: Angle Editorial, 2005.

PRATS, Joaquim (dir.). *Estudi sociodemogràfic i lingüístic de l'alumnat de 4t d'ESO de Catalunya*. Avaluació de l'educació secundària obligatòria 2006. Barcelona: Generalitat de Catalunya, (Informes d'Avaluació, núm. 11), 2008.

Propostes de la Comissió de Formació de la Cambra de Comerç de Barcelona sobre el repte de l'educació no universitària a Catalunya. Barcelona, desembre de 2005.

VILA, Francesc-Xavier. *Els usos lingüístics interpersonals fora de la llar. Els usos lingüístics en general*, en **TORRES, Joaquim (coord.)**. *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003. Llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2005

WOOLARD, Kathryn A. *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1992.

■

**PLURALISME
I MITJANS DE
COMUNICACIÓ,
PER UN PACTE
NECESSARI**

CARME FERRÉ PAVIA

El pluralisme en els mitjans de comunicació, sobretot en els públics, és com la virtut de la dona del Cèsar: se li demana, es vol que, a més, la mostri; però, com a objecte desitjable, també se la torpedina amb algunes accions. La primera qüestió serà fixar el sentit del pluralisme en l'àmbit comunicatiu, sense que se superposi exactament al de *pluralitat* ni al de *diversitat*.

Normalment es parla de pluralisme *intern* referent al del producte que emana dels mitjans, la informació, i de pluralisme *extern* quan implica l'existència en un ecosistema comunicatiu concret de mitjans variats, de canals de difusió diversos i de fonts plurals. Ho explica bé Llorens (2002), assumint Kowalsky (1998), quan es refereix al pluralisme com la suma de pluralitat i diversitat; és a dir, l'existència, en nombre, de mitjans diversos genera una oferta que permet la diversitat en tendències i orientacions. Si aquests dos factors concorren, el pluralisme de l'oferta té terreny per a arrelar. El pluralisme en els mitjans de comunicació seria, per tant, una expressió concreta de la diversitat.

El pluralisme comunicatiu inclou en primer lloc l'extern: que existeixin diferents mitjans independents i autònoms; en segon lloc, que n'hi hagi en què tingui accés la ciutadania, sigui perquè és propietària d'alguns o perquè són mitjans afins a la societat. També comprometen que la diversitat de tipus de mitjans es reflecteixi en els continguts disponibles. Aquesta variació de continguts ha d'abastar els temes, els objectius comunicatius (informació, divulgació, entreteniment) i les audiències.

Com veiem, l'accés, la intervenció o la propietat dels mitjans per part de la ciutadania és el que dóna caràcter complet al pluralisme comunicatiu, i, encara que es retrata sobretot des del punt de vista de l'oferta de les empreses, també cal tenir en compte la recepció. Alguns estudis que han abordat la interrelació de propietat dels mitjans, concentració i pluralisme intern no conclouen que sigui únicament la concentració el que afecta el pluralisme intern, sinó també el comportament dels professionals i el funcionament de cada mitjà (Llorens, 2002, p. 140-141).

A banda d'aquesta distinció conceptual, en el text que ens ocupa volem delimitar els camps involucrats en la consideració de les possibilitats d'existència de pluralisme en els mitjans de comunicació. Segons el nostre parer, no és tan sols la propietat dels mitjans ni la diversitat de fonts informatives i de mirades ideològiques el que donarà lloc a un context comunicatiu on hi hagi pluralisme.

1. La concepció, la conformació i la gestió de les empreses de comunicació

El pluralisme, des del punt de vista dels productes que emanen d'una empresa, queda marcat d'antuvi pels compromisos d'aquesta companyia, privada o pública, i per la composició de la redacció o del personal que la integra. No parlem d'aspectes que quedin sota el control dels ens reguladors, i menys en el cas de les empreses privades, però sí dels que marquen la manera de fer de cada mitjà i si aquest és capaç de reflectir una imatge plural del món.

Posem per cas una redacció amb molts més homes que dones, que difícilment assumirà una visió equilibrada del paper de les dones en la societat. No es tracta de la maldat d'amagar una part de la població, sinó dels valors intrínsecs que pel fet de ser home o dona ens varien la manera de veure la vida. Tenim informació periòdica sobre la falta de paritat en els consells d'administració de les corporacions, i les empreses de comunicació no deixen de patir aquest dèficit.

Els mecanismes de promoció a les redaccions, la presència d'expertes i d'opidores en els mitjans i la conciliació familiar serien aspectes per a estudiar també en el món de la comunicació. No parlem del fet que la informació sigui sexista, sinó que qüestionem si *ja* existeixen els mecanismes estructurals perquè deixi de ser-ho.

Una altra empresa amb interessos concrets per una opció política, sia per un vincle amb possibles subvencions rebudes o per un compromís lliure però tendencios, rarament no reflectirà en la seva línia editorial aquest decantament partidista. Alguna altra corporació que comprometi la cobertura informativa en altres aspectes del mateix negoci, com ara la publicitat contractada o bé

els resultats d'altres branques de la mateixa empresa, poques vegades podrà oferir un retrat plural d'allò de què informa. Podríem posar exemples concrets d'aquestes pràctiques i situacions en diaris i en cadenes televisives; també en la premsa mitjana comarcal o de ciutat. Com a casos que *podrien ser*, tanmateix, ja ens il·lustren.

L'intent de representar la pluralitat internament en cada mitjà o empresa de comunicació donarà condicions de possibilitat a una informació i divulgació pluralistes. Aquest és el cas de les recomanacions de la participació de minories als consells de redacció o a les plantilles dels mitjans per a fomentar el pluralisme cultural de la informació.

2. La formació dels professionals i l'etnografia de la professió

Si baixem un graó des de l'empresa fins a qui personalment exerceix la professió d'informar o comunicar, ens desplaçem dels valors corporatius als valors professionals. L'honestetat dels periodistes, la feina feta des de la subjectivitat neutral i la capacitat professional mateixa influeixen en la qualitat moral de la informació, que és el que implica el respecte al pluralisme.

Malgrat la imatge clàssica d'algunes màximes del periodisme, com ara la separació d'informació i opinió o la contrastació en diverses fonts, tant informatives com ideològiques, les pràctiques de fer feina ràpidament, repetint versions de la font interessada i amb poca o nul·la contrastació, són habituals i generalitzades. En un context de crisis econòmiques successives en diverses dècades, la reducció de personal, la minimització de costos i la precarietat de les redaccions de les empreses de comunicació s'han succeït, amb un resultat que no contribueix a una informació de qualitat.

Contra els aspectes perversos de les rutines periodístiques, com ara la còpia de les agències, l'assumpció sense filtre de la informació dels partits polítics i de les empreses, la rapidesa, la lluita per l'exclusiva, la competència o els resultats imposats per l'empresa, només és viable la formació acadèmica, professional i crítica de l'informador.

Els aspectes ètics han de formar part de la centralitat de la cultura professional, han de ser assumits com un desiderat però també com a objectius quotidians i aplicats: la contrastació, la veracitat, la multiplicitat de fonts, l'accés a col·lectius infrarepresentats, l'equilibri informatiu i social, i l'assumpció dels acords professionals que autoregulen el sector.

Ara més que mai, amb una allau d'informació que dificulta la contrastació i enmig del culte a la rapidesa de les dues primeres entrades trobades al cercador de moda, aquest equilibri és un repte per a les noves generacions de periodistes, educats en un entorn de tecnologies del lleure i de comunicació interpersonal. Encara no és el moment en què el gaudi de la tecnologia s'hagi traduït en un increment general del nivell educatiu en el context europeu.

3. El pluralisme en la informació: retratar el del món

Rafael Jorba, en el seu text dins *Quaderns del CAC*, número 26, del desembre de 2006, centrat en «El pluralisme informatiu en la televisió», indicava bé els nous camps en la vetlla pel pluralisme a què el Consell de l'Audiovisual (CAC) hauria d'atendre i feia referència al «pluralisme polític, religiós, social, lingüístic i cultural», així com a l'equilibri territorial que cita la Llei de l'audiovisual.

Sovint, quan es parla del pluralisme dels mitjans de comunicació, es fa referència sobretot a aquest aspecte: una informació plural on la societat es vegi representada a pesar de la seva diversitat, especialment en els mitjans de gestió pública.

En primer lloc, el pluralisme de gènere o **sexual**. Molts estudis han observat com es representen les dones en els mitjans de comunicació catalans, i, per exemple, un informe del CAC del març de 2009 mostra la diferència de rols i de presència a la pantalla entre dones i homes en l'audiovisual català. La representació no s'acosta a la paritat o a l'aproximació a la paritat que es dona en alguns sectors. «Pel que fa al rol polític de les dones, el temps de paraula de les dones que apareixen en funcions polítiques (15,5%) és sempre inferior a la seva presència real en el món polític, sigui quin sigui el paràmetre de referència», afirma (CAC, 2009b, p. 316).

En l'àmbit sanitari, les dones apareixen subrepresentades com a metgesses i sobrerrepresentades com a infermeres, mentre que en el del professorat universitari no arriba a un 15% la representació, encara que les professores són en aquest sector quasi un 40% dels ensenyants, segons el mateix estudi.

Només cal observar la informació esportiva, l'escassa presència d'expertes com a font (el cercador en línia d'expertes de la Generalitat es coneix molt poc) o els rols sexuals en la publicitat, per a veure la feina que queda per fer. Una cosa és el desequilibri que encara es dona socialment, i l'altra, que els mitjans afavoreixin la immobilitat d'aquesta situació. Durant alguns mesos de 2008-2009, una marca líder de bolquers va emetre un anunci televisiu on petits investigadors anaven tots amb vestits masculins, sense cap nena.

Un altre aspecte del pluralisme poc considerat és l'**identitari-nacional**. En aquest hi hauria inclòs un aspecte de la conformació de mitjans, que seria el fet de l'existència de mitjans autòctons i que miren el món des d'una centralitat pròpia. Llevat del cas de les agències de notícies catalanes i alguns mitjans concrets, l'enfocament informatiu dels mitjans no sempre respon a una mirada interna; la clau interpretativa espanyola-catalana s'alterna en els mitjans públics.

Podríem dir que l'especificitat de la convivència de consciències nacionals distintes es reflecteix en els mitjans en un equilibri difícil. No es tracta únicament dels temps de pantalla dedicats a cada territori, sinó de com es jerarquitzen les notícies, amb quins temes s'obren diaris i noticiaris, i des de quin punt de vista nacional s'interpreten. En els darrers mesos, malgrat que les dades no semblen indicar que la catalanitat estigui inflamada en els mitjans de la Corporació, el debat sobre la suposada «crosta nacionalista» va desenfocar la realitat de quina és la clau identitària en què produïm la informació.

El pluralisme **territorial i lingüístic** dels mitjans públics ha viscut en els darrers anys una millora destacable. Les delegacions territorials, les corresponsalies, la valoració de la proximitat i la normalització de

les varietats lingüístiques com un valor l'han afavorit. El pluralisme territorial es refereix a la visió del país que transmet el mitjà, des d'una centralitat que sovint no passa de l'Hospitalet de Llobregat. Per exemple, la informació de TV3 durant el 2008 va fer referència a Catalunya en un 33,2%, mentre que només Barcelona va ocupar la temàtica informativa en un 13,8%.

Malgrat els avenços de què parlàvem, si ens fixem en el mateix estudi del CAC que donava la dada anterior, els municipis de menys de 5.000 habitants que van aparèixer en els informatius de TV3 el 2008 ho van fer en notícies de successos o catàstrofes mediambientals, com ara el Pla Hidrològic Nacional o la contaminació del pantà de Flix en el cas de les Terres de l'Ebre.

Des del punt de vista lingüístic, un estàndard que no sigui el central s'ha tingut arraconat fins fa ben poc en els informatius de Televisió de Catalunya. La incorporació de Lluís Caelles, Artur Peguera i Josep M. Soro, tots lleidatans, va dur l'occidental als telenotícies. Precisament la polèmica que va generar la comèdia de situació *Lo Cartanyà* de TV3 (2007) consistia en el fet que, mentre que les terres de Lleida se sentien infrarepresentades a la televisió pública, la seva manera de parlar fos un ganxo humorístic de la sèrie.

La varietat i la qualitat lingüística són aspectes a tenir en compte en avaluar la justícia dels mitjans. Com a models socials, els mitjans tenen el deure de no representar la pitjor part de la falta de genuïtat, la contaminació lingüística i la mala elocució. Una sèrie es pot permetre de reflectir la llengua del carrer, però els mitjans escrits i els noticiaris audiovisuals s'han de concebre a si mateixos com un model ciutadà i una escola.

El pluralisme **social** de la informació es veu disminuït quan aquesta la protagonitzen unes elits determinades: les polítiques, potser sobrerrepresentades respecte del seu poder real; les econòmiques, les de l'espectacle (esports) i les de la cultura en darrer lloc. També es creen protagonismes *tous* de gent que no representa valors positius. La ciutadania és retratada en formats periodístics determinats (profusió dels anomenats *realities*) i hi ha una part destacable de la

societat apartada o lluny de l'accés a la representació. Aquest accés es configura en la societat de la informació com un dret ciutadà, es crea la necessitat de ser representat per a sentir que s'hi participa.

La pobresa, la malaltia i l'acció social sovint són retratades com a anecdòtiques o conjunturals, sobretot en l'actual context de crisi. Considerariem el pluralisme temàtic dins del social, i en els temes també hi ha senyors i plebeus. Segons el CAC i estudiats diversos «prestadors», és a dir, cadenes catalanes, en les prioritats informatives s'hi van observar tres àmbits temàtics coincidents: crònica política, economia i negocis, i societat. «Per contra, els temes amb menys atenció mediàtica en tots els prestadors (amb menys d'un 5% del temps de notícia) són: Ciència i tecnologia, Conflictes socials, Mitjans de comunicació i telecomunicacions i Trànsit», entre d'altres.

Pel que fa al pluralisme **polític**, és el que sol centrar molta atenció de l'acadèmia, dels partits i de les institucions de gestió dels mitjans. Això només s'explica, en el cas dels públics, perquè són els únics que també es gestionen segons un repartiment partidista. La partidització de la representació política en els mitjans ha imposat una idea de la pluralitat basada en repartiments de quotes. Fixem-nos, si no, en l'anunci de Rosa Culler, directora de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA), fet el juny de 2009, que un programa informàtic mesuraria els minuts en pantalla dels polítics.

Com mostrarem després en el cas dels anomenats *blocs electorals* i la pugna que han suscitat, el pluralisme polític s'ha supeditat a les aparicions dels líders dels partits segon a segon. I, si és veritat que els partits han d'estar representats amb equitat, també és cert que la política va més enllà dels líders, dels partits i del Parlament. En les entrevistes, en tertúlies, en els talls informatius i, és clar, més que mai en les campanyes electorals, la informació es mesura a pes, i la desconfiança insalvable entre polítics i periodistes no genera garanties que la ciutadania consideri tots els punts de vista existents.

Una de les darreres intervencions del CAC en l'àmbit del pluralisme ha estat emetre un full de ruta sobre el pluralisme religiós, del qual no han emanat recomanacions però sí una reflexió. En un

marc de tolerància religiosa i de presència de noves comunitats al territori, el pluralisme **religiós i espiritual** es dibuixa com un dels que generen més atenció. El terreny que comparteixen la cultura i la religió en els mitjans de comunicació és un camp mitjanament conflictiu, pel retrat d'una vida pública laica marcada per un calendari religiós i una visió esbiaixada de les *altres* religions per un cert desconeixement.

El diàleg en aquest camp també dona lloc a forces que pressionen en sentits diferents: el col·lectiu protestant ha reclamat més espai dedicat al culte en els programes de televisió, mentre que les cadenes televisives s'han adaptat als dies de Pasqua amb films sobre temes culturals, històrics o místics, i ja no bíblics. La discussió sobre el pes social que ha de tenir la religió és viva entre nosaltres.

4. Pluralisme i gestió ciutadana

El nombre de mitjans de comunicació massius que es poden consumir a Catalunya i que estan sota control públic és menor que el de privats, però sovint els públics són líders o competeixen per aquest lideratge, com és el cas dels de la CCMA. Per a molts és descompensat el control que es fa dels públics, mentre que els privats queden suposadament lliures de les pressions polítiques, sobretot en l'etapa difícil de les campanyes electorals. Es poden fer algunes matisacions al respecte: d'una banda, tant el CAC pel que fa a potestat sancionadora, com les normatives de control de l'audiovisual (administració de llicències relacionades amb el compliment de la llei), abasten també els mitjans privats en la seva funció de servei públic. D'altra banda, els mitjans privats tampoc no queden fora de l'abast de determinades pressions polítiques o econòmiques.

Més enllà de la demanda de la compensació entre les exigències als mitjans públics i privats, cal revisar quins mecanismes garantirien millor una participació de la ciutadania en els de titularitat pública i en els privats que ho permetessin. La participació de la ciutadania com a col·lectiu plural al qual va dirigit el servei pot garantir un major pluralisme en els mitjans. Fins ara ha estat difícil que els partits polítics s'hagin resistit a la lluita entre ells a través del control dels càrrecs de gestió dels mitjans públics; la dificultat d'arribar a

acords sobre la direcció de la CCMA ho demostra. Una altra lògica més civil de la gestió, que simplement passés per professionals que acreditessin independència de criteri —no pas amb falta d'ideologia però sí sense càrrecs en els partits—, ho faria més fàcil.

Sovint la participació de la ciutadania s'ha entès d'una manera laxa, com l'obertura de canals d'opinió. Aquesta concepció va des de la més clara perversió del terme, que s'usa com a sinònim d'enviament de missatges, trucades o cessió d'imatges, fins a altres mecanismes, com ara la consulta als fóruns d'entitats —en té un el Consell de l'Audiovisual—, que poden fer propostes de programació i millora de la qualitat. No podem confondre les eines actuals d'interactivitat amb els receptors amb el paper polític de la participació ciutadana.

Com a reclam, és lícit que un programa vengui que es pot ser tertulià per fer una trucada de vint segons a la ràdio o que, en un minut es pot argumentar suficientment en un debat televisiu. Una altra cosa és quin paper real tenen els ciutadans actius en la gestió dels mitjans de comunicació; es diria que més gran en la mesura en què se suavitzi el filtre partidista i es pugui considerar estrictament el paper professional en la gestió.

L'observació del conflicte entre periodistes i polítics a propòsit dels anomenats blocs electorals (quotes de temps de pantalla per a cada partit en els informatius audiovisuals durant la campanya) ha resultat instructiva en aquest camp. La pugna entre partits polítics i periodistes dels mitjans públics, amb la vaga de signatures d'aquests, ha durat cinc anys i vuit processos electorals, i ha projectat el descrèdit vers les dues parts enfrontades. Les formacions majoritàries, tant el Partit dels Socialistes com Convergència i Unió, i també els partits espanyols, van impugnar en diversos moments les decisions de la Junta Electoral que llimaven o eliminaven els blocs. Les forces més petites tenien en les quotes una cobertura segura que tampoc no les castigava.

Una altra recerca pròpia sobre el programa de Televisió de Catalunya *Pòdria* ha evidenciat indirectament la malfiança de la política prèvia que existeix en una part de la població. Els resultats mostren que els

efectes de la sàtira política varien segons el tipus de ciutadà, i que n'hi ha que no estan implicats en les institucions que es malvien del funcionament partidista; els qui estan més directament en contacte amb les institucions desconfien més dels mitjans. Es dibuixen, per tant, diversos tipus de telespectadors marcats per un perfil previ com a ciutadans, i aquest tarannà participatiu és el que influeix en els efectes que detecten en els mitjans.

Si deixem de banda els mitjans públics i els privats massius, podem dir que les associacions, les formacions polítiques més variades i, en general, tot tipus de col·lectiu social, tenen en l'anomenada *comunicació alternativa o comunitària* un canal per a generar els seus missatges i les seves campanyes. Aquest és un camp ampli, que queda inclòs en la manera de participar de la societat, però que no valorarem; existeix, i com a tal, funciona com a alternativa als canals institucionals. En una trobada l'abril de 2009 a Barcelona, els mitjans alternatius, comunitaris, lliures o de barri es definien com «**del tercer sector de la comunicació**». Alguns tenen una visibilitat mitjana, però també hi ha una plèiade de mitjans que no s'associen i, en canvi, actuen en els seus àmbits de proximitat, a voltes amb una funció educativa, divulgativa i de prestació de canals de participació.

5. Pluralisme, ni cinisme ni paternalisme

Com a tancament conclusiu i propositiu d'aquest capítol, reivindicuem el pluralisme en els mitjans com un objectiu a aconseguir, tant pels mitjans públics, com pels privats, i també pels mitjans alternatius, ja que la informació ha de ser considerada un bé públic, malgrat la legítima tendència de cada empresa.

En el cas dels mitjans públics i de la informació en períodes electorals, la pressió a què han estat sotmesos els primers ha resultat molt desproporcionada, encara que contrarestar-la amb el descrèdit de la classe política també ha fet mal al col·lectiu periodístic. Més enllà de la connivència i la lluita pel lideratge de l'opinió que a voltes mostren periodistes i polítics, la generació de confiança mútua demanaria confiar en institucions independents, que ja existeixen,

i el relaxament dels partits, que poden recórrer a arbitratges si consideren vulnerats els seus drets de representació plural.

El pluralisme, entès com l'accés de tots els sectors socials al dret de representació, i també el compromís, en el cas del mitjans, de difondre una imatge diversa del món, és marcat per la manera en què es gestiona cada empresa i pels canals que es posin a la disposició de la ciutadania per a participar en condicions d'intervenció real. Proposem d'entendre la participació, en el cas de la comunicació, no com un diàleg parcial o una col·laboració interactiva, sinó com la possibilitat d'afectar els continguts, la gestió o el funcionament del mitjà.

Des d'aquest punt de vista, el foment dels forums ciutadans, de la participació d'observatoris i l'obertura de canals de transparència i influència en la gestió poden reforçar el component ciutadà i fer minvar el polític. Per la seva banda, la professió periodística ha de fer de la vetlla pel pluralisme i l'equilibri un valor professional real, com a eix formatiu i sense cinisme —el cinisme polític no és l'únic—. La formació des de la neutralitat personal implica l'assumpció de normes deontològiques bàsiques; no descobrirem res, però a vegades costen de trobar fonts informatives variades, contrastació, allunyament del llenguatge de les fonts, no discriminació...

A més de la formació, cal esperar l'evolució de la tradició de la relació entre el poder i els mitjans de comunicació social cap a una menor intervenció política. Que als mitjans no els calgui tutela dependrà de la seva pulcritud en el respecte pel pluralisme de la informació i de la distinció professional (independència i qualitat), també de cara a uns ciutadans que a voltes desconfien dels mitjans. En un moment en què la multiplicitat de canals ha dut contràriament a l'homogeneïtzació de la programació i els formats, la desaparició de mitjans de comunicació seria en si mateixa una rebaixa del pluralisme possible.

Des del punt de vista de la catalanitat, el manteniment de mitjans públics forts i respectats garanteix que una mirada del món des de la nostra concepció de país —dir-ne crosta seria simplificar-ho molt i veure-ho només des d'una òptica partidista— tindrà canals de difusió

que arribin a la majoria de la població. També seria lícit implicar la ciutadania en el finançament d'aquests mitjans en la mesura en què li ofereixin maneres de participar-hi i de ser-hi representada.

Referències bibliogràfiques

CONSELL D'EUROPA. *Recomanació sobre el pluralisme en els mitjans de comunicació* *Mesures to promote media pluralism*, 1999.

CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. *Quaderns del CAC, núm. 11: El pluralisme informatiu als mitjans audiovisuals*, 2001.

CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. *Quaderns del CAC, núm. 26: El pluralisme en la televisió*, 2006.

CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. *Informe 68/2009: Distribució geogràfica i temàtica de la informació en els teletinformatius*, 2009.

CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. *Informe IST 1/2009: Presència de les dones en la informació*, 2009.

FERRÉ PAVIA, Carme. *El conflicte entre els partits polítics i els professionals dels mitjans de comunicació públics: la vaga de signatures i el desprestigi mutu*, en VALLÈS, Josep Maria (coord.). *Actituds polítiques i comportament electoral a Catalunya: materials per a un debat social*. Generalitat de Catalunya, 2008.

FERRÉ PAVIA, Carme; GAYÀ, Catalina. *Infoentreteniment i percepció ciutadana de la política. El cas de Polònia*. Recerca per al Consell de l'Audiovisual, 2009.

INSTITUT DE LA COMUNICACIÓ. *Informe de la comunicació a Catalunya 2007-2008*. Incom - Generalitat de Catalunya, 2009.

KOWALSKY, Tadeusz. *Media concentration and pluralism in the light of national correspondent's and consultants' reports* (1995-1997). Consell d'Europa, 1998.

LLORENS, Carles. *Concentración de empresas de comunicación y el pluralismo: la acción de la Unión Europea*. Tesis doctoral UAB, 2002.
Consultat a <http://www.tdx.cat/TDX-0111102-124855>.

EL PLURALISME: ALGUNES PLASMACIONES JURÍDIQUES

MARIA DELS ÀNGELS ORRIOLS

Entre les eines essencials per a gestionar el pluralisme, hi ha les que proporciona l'ordenament jurídic, que acota amb més o menys precisió el marc en el qual es reconeix, respecta i promou.

El tractament que es vulgui donar a les diferents manifestacions de la pluralitat i el pluralisme existents en la societat s'ha de fer necessàriament en el marc constitucional i cada vegada més rellevant de la regulació supranacional. En aquest marc, el reconeixement de determinats drets individuals o la protecció de determinades manifestacions del pluralisme (religiós, cultural, etc.) per part de les regulacions que es vulguin adoptar ha de respectar els principis bàsics sobre els quals es basteix l'estat de dret.

El pluralisme ha estat analitzat en altres apartats d'aquest estudi des de perspectives materials molt variades: el punt de vista nacional, lingüístic, cultural, polític, dels mitjans de comunicació, etc. En cada àmbit mereix una anàlisi diferent i una gestió singular, més enllà d'un punt de partida concret o nexa d'unió comú.

Algunes manifestacions del pluralisme se'ns fan avui més punyents com a conseqüència del fenomen de la immigració, i ens remetent a la qüestió de quines formes de ciutadania diferenciada, seguint la terminologia de Kymlicka,¹ són admissibles i estan o haurien d'estar emparades per l'ordenament jurídic. Però també és evident que altres manifestacions del pluralisme són alienes a aquest fenomen i responen a altres clivelles.

Ens hem de preguntar si el pluralisme com a realitat a preservar i valor a promoure és igual en tots els àmbits, si mereix el mateix tractament i si imposa unes mateixes solucions jurídiques. No és quelcom irrellevant, si tenim en compte que no totes les esferes sobre les quals recau tenen les mateixes implicacions sobre la realitat social d'un país, en aquest cas Catalunya.

Repassarem algunes manifestacions del pluralisme per veure quin enfocament jurídic o juridicopolític rep i quines eines s'utilitzen o es poden utilitzar per a gestionar-lo.

D'entrada cal tenir present que el pluralisme pot esdevenir tant el resultat de factors més o menys espontanis i, en conseqüència, ser encarat com realitat preexistent, com també pot ser un pluralisme construït, organitzat o planificat. La gestió que en faci l'ordenament jurídic pot ser, doncs, diversa: passiva, de simple reconeixement o preservació, o, per contra, més activa i que es proposi de corregir tant algun tipus de situació percebuda com de desavantatge. Hi ha noves maneres de regular la pluralitat i sobretot noves concepcions de la realitat social que en focalitzen aspectes que abans eren ignorats.

El pluralisme és formalment proclamat com a valor superior de l'ordenament jurídic en l'article 1.1 de la Constitució espanyola (CE):

«Su núcleo principal es el reconocimiento del hecho innegable de la diversidad de concepciones que sobre la vida individual y colectiva pueden formarse los ciudadanos en ejercicio de su libertad individual y la necesidad de establecer unas bases jurídicas e institucionales que hagan posible la exteriorización y el respeto de esas diversas concepciones. No parece que sea erróneo señalar que entre las razones de su reconocimiento jurídico se hallan estas dos: facilita la paz social, al permitir la convivencia entre discrepantes; y es un elemento necesario para asegurar un adecuado funcionamiento del sistema democrático porque contribuye a favorecer la discusión y el intercambio de ideas y, de esa manera, se erige en un elemento necesario para que el ciudadano pueda formar libre y conscientemente la voluntad que exteriorizará a través de su voto individual [...]»²

El cas del pluralisme polític mereix probablement un capítol a part, perquè sovint s'identifica d'una manera reduccionista amb el que expressen els partits polítics. Hi ha una tendència a fer correspondre el pluralisme polític amb les quotes de presència dels partits. La

¹ Will KYMLICKA, *Ciudadania multicultural*, Barcelona: Edicions de la UOC - Proa, 1999 (traducció de l'edició en anglès *Multicultural Citizenship*, 1995).

² Sentència del Tribunal Suprem d'11.2.2009 (fj 6), en l'assumpte relatiu a la possibilitat (que nega) d'exercir l'objecció de consciència respecte a l'assignatura educació per a la ciutadania.

conseqüència d'això és que acaba reduint-se a formes diverses de *lottizzazione*, és a dir, a quotes de presència directa o indirecta dels partits en funció de la seva representativitat parlamentària. Aquesta és una tendència que empara o fins i tot abona la legislació vigent, com ara la regulació dels mitjans audiovisuals públics i la d'alguns òrgans o institucions formalment independents i, en principi, aliens als criteris polítics pel que fa a la seves funcions (Consell de Garanties Estatutàries, Consell de l'Audiovisual de Catalunya, Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, etc.).

Aquesta praxis del pluralisme polític té repercussions importants precisament en l'àmbit dels mitjans de comunicació, especialment audiovisuals, com a conseqüència de la concepció que subjeu en la seva ordenació. En efecte, es tracta d'un àmbit on la diferent concepció que es pugui tenir sobre el pluralisme de l'opinió pública té implicacions en l'ordenació dels mitjans, particularment els audiovisuals, que per aquest motiu poden ser objecte de més o menys intervenció. La llibertat de comunicació reconeguda en la Constitució, plasmada en el dret d'expressar i difondre lliurement pensaments, idees i opinions per qualsevol mitjà i de comunicar o rebre lliurement informació veraç per qualsevol mitjà de difusió està molt vinculada al pluralisme, que és un valor fonamental del sistema democràtic, no solament per l'expressió de la diversitat d'opinions i idees dels individus, sinó també per allò que representa quant a conformació de la societat i participació dels ciutadans en els assumptes públics. En aquest sentit, el dret de rebre informació no és concebut pacíficament, ja que el contingut s'ha mogut entre dues grans concepcions: el «mercat lliure de les idees» (*marketplace of ideas*) i la institució de la «lliure opinió pública». Per a la primera el centre d'atenció és l'emissor (dret d'informar), i considera supèrflua la protecció jurídica del receptor (dret de ser informat), atès que la informació seria el resultat de la lliure conducta del qui expressa la seva opinió i discuteix amb algú altre, i la satisfacció d'un interès individual o col·lectiu sobre la informació només s'assoliria amb la protecció de la llibertat de la font d'informació en accedir a la comunicació pública i concórrer amb altres fonts, generant així un pluralisme espontani que defineix el sentit propi del mercat de les idees. Per contra, el plantejament de la institució de la lliure opinió pública es basa a considerar els receptors dels missatges com

a subjectes jurídicament rellevants com a opinió pública, com a individus que han d'estar ben informats per a poder participar en la vida política, de manera que l'estat es converteix en destinatari d'un deure constitucional de protecció de l'interès col·lectiu en la informació, quelcom que justifica la seva intervenció en l'esmentat «servei», i així troben el seu fonament les mesures destinades a establir per a l'Estat el pluralisme intern dels mitjans, o la seva «ordenació positiva», i també algunes doctrines sobre el contingut i les qualitats de la informació que s'han de transmetre.³ El Tribunal Constitucional, seguint la jurisprudència constitucional alemanya, ha consagrat des de la seva primera jurisprudència el reconeixement de lla lliure opinió pública o l'ha vinculada al pluralisme. Preval, doncs, la idea que, si aquest pluralisme no s'assoleix espontàniament, els poders públics estan habilitats per a actuar; d'aquí sorgiria la legitimitat de l'existència de mitjans de comunicació públics en funció de la seva contribució a mantenir obert el mercat de les idees i la possibilitat d'imposar obligacions de servei públic a mitjans de comunicació privats, entre altres mesures.⁴

Un dels instruments utilitzats per a gestionar el pluralisme és l'anomenada «acció positiva» (*affirmative action*), que es pot plasmar de diverses maneres i és una eina que permet alterar l'*statu quo* a favor d'algun tipus de pluralitat que es considera relegada. L'acció positiva consisteix a donar un tracte formalment desigual amb la finalitat d'avançar cap a la igualtat substancial, en especial a favor dels qui formen part de grups postergats. És lògic, per tant, que hagi esdevingut un instrument controvertit, en la mesura en què, en ser utilitzat normalment com a criteri per a l'assignació de determinats recursos limitats i escassos (concessió de beques, ingrés a uns centres educatius concrets, obtenció d'ocupacions en l'Administració o en llistes electorals, etc.), suposa una modulació a la baixa del mèrit individual en l'assignació d'aquests recursos escassos, atès que implica introduir des de l'exterior mesures d'igualació de potencialitats (quotes, punts addicionals, etc.) entre els qui concorren a aquests beneficis escassos.⁵

En la línia del que acabem d'exposar, un tipus de pluralisme gestionat des d'aquests paràmetres, i que es plasma en la representació política,

el trobem en les anomenades polítiques de gènere, que fomenten algun tipus de discriminació positiva en relació a les dones, com les que d'una manera molt incisiva s'han instituït amb la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. En efecte, si en el nostre sistema hi ha una plasmació força clara del «drets de representació especial», seguint la conceptualització de Kymlicka,⁶ segurament és aquest. Els drets de representació especial s'atorguen partint de la percepció que el procés polític, en especial els òrgans polítics electes, no és representatiu; en aquest cas, a causa de la infrarepresentació de les dones. Lesmentada Llei d'igualtat, entre altres previsions, modifica la legislació electoral (article 44 bis de la Llei orgànica de règim electoral general) en el sentit d'establir un sistema de quasiparitat o composició equilibrada d'homes i dones, de manera que els candidats de cada un dels sexes suposin com a mínim un 40%, i en cada tram de cinc llocs cal respectar aquesta proporció.

El Tribunal Constitucional s'ha hagut de pronunciar sobre la constitucionalitat d'aquests previsions,⁷ entre d'altres, per causa del conflicte suscitat per vint-i-sis dones que no van poder concórrer com a candidates a les eleccions, ja que van fer-ho en llistes exclusivament femenines. El Tribunal considera que no s'ha vulnerat el principi d'igualtat, i subratlla que la igualtat que recull l'article 1.1 CE com un dels valors superiors de l'ordenament jurídic no solament es tradueix en la igualtat de caràcter formal prevista en l'article 14 CE i que en principi semblaria implicar només un deure d'abstenció en la generació de diferenciacions arbitràries, sinó també en una igualtat d'índole substancial recollida en l'article 9.2 CE, que obliga

els poders públics a promoure les condicions perquè la igualtat dels individus i grups sigui real i efectiva:

«Dicho de otro modo, el artículo 9.2 expresa la voluntad del constituyente de alcanzar no sólo la igualdad formal sino también la igualdad sustantiva, al ser consciente de que únicamente desde esa igualdad sustantiva es posible la realización efectiva del libre desarrollo de la personalidad; por ello el constituyente completa la vertiente negativa de proscripción de acciones discriminatorias con la positiva de favorecimiento de esa igualdad material. (f. 4).»

El vot particular d'un dels magistrats discrepa d'això per molts motius, entre els quals, a part que res no impediria que en el futur s'imposés al cos electoral que en les candidatures hi haguessin de figurar persones integrades en col·lectius definits per la raça, la llengua, l'orientació sexual, la religió, l'edat, etc., n'hi ha que, amb el nou article 44 bis, més que no pas millorar la posició de partida de les dones perquè puguin assolir un resultat determinat (accedir a càrrecs de representació política en igualtat de condicions amb els homes), persegueixen imposar directament un resultat, ja que, en un sistema electoral de llistes tancades amb alternança imposada, la igualtat d'oportunitats es transforma en igualtat de resultats.

Se'ns planteja així l'anàlisi del pluralisme des del punt de vista de la seva vinculació amb la igualtat en allò referent a la igualtat d'oportunitats, en el sentit que pot ser concebuda com a igualtat d'accés (les mateixes condicions per a tothom) o bé pot ser entesa com a igualtat en el punt de partida, de manera que tots els aspirants a un

3) Vegeu Santiago SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Los medios de comunicación en los sistemas democráticos*, Madrid: Marcial Pons, 1996, p. 40-41, i Ignacio VILLAVARDE MENÉNDEZ, *Los derechos del público*, Madrid: Tecnos, 1995, p. 28-31.

4) Francisco BASTIDA FREIJEDO, *Pluralismo y medios de comunicación audiovisuales*, en J. TORNOS MAS (coord.), *Democracia y medios de comunicación*, València: Tírant lo Blanch - Institut de Dret Públic, 2002, p. 70-71.

5) Vegeu Luis María Díez-PICAZO, *Sistema de derechos fundamentales*, Cizur Menor: Thomson-Civitas, 2005, 2a ed., p. 207-208.

6) Will KYMLICKA, *op. cit.*, p. 47.

7) Es tracta de la STC 12/2008, de 29 de gener de 2008. En aquesta controvèrsia cal tenir en compte sobretot el contingut dels següents articles de la Constitució: article 1.1 CE («Espanya es constitueix en un Estat social i democràtic de Dret, que propugna com a valors superiors del seu ordenament jurídic, la llibertat, la justícia, la igualtat i el pluralisme polític.»), article 9.2 CE («Correspon als poders públics de promoure les condicions per tal que la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en els quals s'integra siguin reals i efectives; remoure els obstacles que n'impedeixin o en dificultin la plenitud [...]») i article 14 CE («Els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugui prevaler cap discriminació per raó de naixença, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.»)

determinat bé escàs tinguin inicialment les mateixes probabilitats de reunir les condicions requerides, quelcom que exigeix igualar les potencialitats dels qui, per diverses raons (econòmiques, culturals, etc.), tinguin menys probabilitats d'arribar a reunir les condicions exigides per a obtenir aquest benefici escàs,⁸ supòsit en què la igualtat es concep en el sentit de buscar un «resultat» (que el resultat tendeixi a ser mimètic o almenys similar al de la realitat social). Cal tenir en compte que el Tribunal Constitucional sosté que la vulneració dels criteris garantits en l'article 14 CE «*la produce sólo aquella desigualdad que introduce una diferencia entre situaciones que pueden considerarse iguales y que carece de una justificación objetiva y razonable, es decir, el principio de igualdad exige que a iguales supuestos de hecho se apliquen iguales consecuencias jurídicas, debiendo considerarse iguales dos supuestos de hecho cuando la utilización o introducción de elementos diferenciadores sea arbitraria o carezca de fundamento racional.*» (SSTC 134/1996, 34/2004, entre d'altres).

Ara bé, no sembla que l'instrument de l'acció positiva sigui susceptible de fer-se extensiu a qualsevol forma de pluralisme en relació a eventuais grups percebuts com a preterits o relegats, com per exemple en allò que afecta els grups religiosos i en general la llibertat religiosa i de creences. En efecte, d'acord amb l'aspecte formal del principi d'igualtat, es tracta d'impedir que ningú pugui ser sotmès a un tracte desigual per causa de les seves creences, fet que no hauria de suposar, per més que la llibertat religiosa sigui també un mecanisme de protecció de les minories religioses, el fet de pretendre corregir o compensar els efectes pràctics que deriven de la desigualtat numèrica o sociològica; en aquest sentit, el principi de neutralitat de l'estat que emmarca la llibertat religiosa ha de ser entès com a neutralitat de propòsits (abstenir-se de qualsevol activitat que afavoreixi o promogui un doctrina particular en detriment d'altres) i no com a neutralitat d'efectes o influències (és impossible que la seva intervenció deixi de tenir conseqüències pràctiques importants sobre la capacitat de cada doctrina per a expandir-se).⁹

En aquest terreny entenem que la gestió de la pluralitat s'hauria de limitar, si s'escau i sempre dins els límits compatibles amb una societat liberal, a donar cobertura a unes determinades pràctiques vinculades a

grups religiosos o culturals,¹⁰ però sense que això signifiqui cap mena d'acció positiva ni tampoc el fet intentar neutralitzar les desigualtats en la mesura en què, per resultar negatives per a un individu o grup social, puguin ser considerades com un «obstacle» perquè la seva pròpia igualtat sigui real i efectiva.¹¹

En aquest sentit no podem situar al mateix nivell de protecció totes les modalitats de pluralisme, atès que, en funció de l'àmbit a què es refereixen, tenen i han de tenir un tractament o un altre. La llibertat religiosa és un dret fonamental, i com a tal el pluralisme que en deriva mereix un reconeixement i una protecció qualitativament superiors, per exemple, al de les tradicions merament culturals o de tipus lingüístic (en relació als immigrants). Per tant, les concessions que es puguin fer en aquest terreny —una qüestió diferent és quan es refereixen a minories nacionals, i en principi no tenen aquesta consideració els immigrants—, formen part de la discrecionalitat en la gestió política del pluralisme.¹²

La llibertat ideològica i religiosa —reconeguda i protegida per l'article 16 CE¹³ i també per l'article 9 del Conveni Europeu de Drets Humans (CEDH)¹⁴—, que està estretament relacionada amb el pluralisme, és un mitjà de protecció de la llibertat de pensament i de consciència de les persones, i implica la proscripció de tota forma de coerció per raó de creences, siguin religioses o no; una dimensió positiva del dret radica en el fet de tenir i manifestar creences, mentre que la dimensió negativa consisteix a no poder ser obligat a declarar sobre les pròpies creences.¹⁵

El marc que presideix aquesta llibertat és el de la neutralitat de l'Estat (a Espanya, plasmada constitucionalment en la no confessionalitat de l'Estat) i que es configura com a pressupòsit del pluralisme, en el sentit que les autoritats públiques no poden adoctrinar sobre una determinada fe religiosa ni imposar-la, quelcom que, malgrat tot, no és incompatible amb l'existència d'una confessió oficial (com passa al Regne Unit, Suècia, Noruega, etc.).

En aquesta línia cal tenir present que l'article 16.3 CE disposa que els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat,

cosa que pot justificar un tracte diferenciat a favor de l'Església catòlica i altres confessions religioses i que enllaça també amb la idea de tradició i el fet que determinades pràctiques, d'origen clarament religiós, puguin transcendir aquesta naturalesa per a esdevenir tradicions culturals, com ha manifestat el Tribunal Constitucional respecte a la festa del diumenge, justificant que, malgrat que era un mandat religiós, avui és una tradició (STC 19/1985, de 13 de febrer, fJ 4). Aquest mateix tipus d'argument és adduït també pels qui defensen la compatibilitat amb la no confessionalitat de l'Estat en l'exhibició de crucifixos en alguns centres públics.

L'esfera del vessant extern de la llibertat religiosa acostuma a ser la més propícia a les situacions conflictives, si tenim en compte que la manifestació d'una religió o convicció pot adoptar formes molt diverses (culte, ensenyament, pràctiques, observança de ritus), però considerem alhora que, com ha recalcat el Tribunal Europeu de Drets Humans (TEDH), en l'àmbit del CEDH no es protegeix qualsevol acte pel sol fet d'estar motivat o inspirat per una religió o convicció.

En relació a la llibertat religiosa, sembla convenient que la solució dels conflictes acabi essent el resultat d'una valoració que tingui

present, en cada supòsit, les peculiaritats que envolten el cas. És a dir, sovint és poc operativa la cerca de solucions abstractes orientades a resoldre apriorísticament la generalitat dels conflictes en què es pugui veure afectada alguna manifestació, entre elles les simbòliques, derivada de l'exercici de la llibertat religiosa.¹⁶ Les normatives que *ex ante* pretenguin regular qüestions com la de la vestimenta o la simbologia religiosa (dos exemples de font de disputes) difícilment podran donar solucions que compreguin i ponderin tots els factors en joc i les circumstàncies específiques que concorren en cada cas. Per això, fins i tot en els Estats que han dut a terme algun tipus de regulació, finalment la jurisprudència ha tendit a resoldre cada cas per separat. En són un exemple els conflictes suscitats quan la norma prohibeix portar símbols o vestimenta per la qual els alumnes manifestin ostensiblement una pertinença religiosa (en aquest sentit, els conflictes suscitats a França entorn al foulard han estat resoltos finalment cas per cas).

Així, cal tenir en compte que, en la interpretació del CEDH, el Tribunal d'Estrasburg és en general força flexible, ja que cerca solucions per al cas concret i té en compte la situació de cada país en el marc del context polític i històric. Quan ha hagut de

8) Sobre aquests dos significats de la igualtat de tracte, vegeu Díez-PICAZO, op. cit., p. 200.

9) Vegeu Andrés OLLERO, España: ¿Un Estado laico?, Cizur Menor: Thomson-Civitas, 2005, p. 43.

10) S'acostaria al que Kymlicka anomena «drets poliètnics», que exemplifica en les regles especials per al tancament dominical dels establiments per a jueus i musulmans o per al sacrifici d'animals la possibilitat d'exempció del casc obligatori per a conduir pels *sikhs* o bé de les regles de vestimenta escolar a fi de poder dur xador. (KYMLICKA, op. cit., p. 17 i 47).

11) Vegeu OLLERO, op. cit., p. 82-84.

12) Com exposa KYMLICKA (op. cit., p. 125), els immigrants, en principi, no tenen dret a recrear i mantenir la seva cultura d'origen (institucions d'autogovern o drets lingüístics respecte a la llengua materna).

13) Article 16.1 CE: «Es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats sense cap més limitació, quan siguin manifestats, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei.»

14) «1. Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret implica la llibertat de canviar de religió o de convicció, així com també la llibertat de manifestar la seva religió o convicció individualment o col·lectivament, en públic o en privat, mitjançant el culte, l'ensenyament, les pràctiques i l'acompliment dels ritus. 2. La llibertat de manifestar la seva religió o les seves conviccions no pot ser objecte d'altres restriccions que les que, previstes per la llei, constitueixen mesures necessàries, en una societat democràtica, per a la seguretat pública, la protecció de l'ordre, de la salut o de la moral públiques, o per la protecció dels drets i les llibertats d'altri.»

15) «El contenido del derecho a la libertad religiosa no se agota en la protección frente a injerencias externas de una esfera de libertad individual o colectiva que permite a los ciudadanos actuar con arreglo al credo que profesan [...], pues cabe apreciar una dimensión externa de la libertad religiosa que se traduce en la posibilidad de ejercicio, inmune a toda coacción de los poderes públicos, de aquellas actividades que constituyen manifestaciones o expresiones del fenómeno religioso.» (STC de 4 de juny de 2001).

16) En aquest sentit ens remetem a Santiago CAÑAMARES ARRIBAS, *Libertad religiosa, simbología y laicidad del Estado*, Cizur Menor: Thomson-Aranzadi, 2005, p. 183.

valorar l'aplicació concreta de mesures restrictives per a la llibertat religiosa, el Tribunal ha reconegut a les autoritats dels Estats un ampli marge d'apreciació, de manera que queden emparades solucions molt diverses en allò que envolta les relacions entre l'Estat i les confessions religioses, el paper de la simbologia religiosa en la vida pública i educativa, el rol i la presència social de la religió, etc. S'ha de tenir present que les limitacions que s'imposin, d'acord amb l'article 9 del Conveni, a més de ser previstes per la llei i de consistir en unes mesures necessàries en el marc d'una societat democràtica, han d'estar justificades per a mantenir l'ordre públic, la salut o la moral pública, com també la tutela dels drets i les llibertats de les altres persones; a més, aquestes limitacions, que cal interpretar restrictivament, han de ser proporcionades a la finalitat que es persegueixi. Així, doncs, les restriccions, en les seves manifestacions exteriors, són admissibles sempre que, en el marc de la llei, representin unes mesures necessàries en una societat democràtica per a la salvaguarda d'un interès prevalent.

El fet és que en els països europeus no podem trobar un enfocament igual sobre aquestes qüestions; les regulacions són molt variades, i el TEDH mateix, en línies generals, ha estat sensible a les tradicions de cada Estat al respecte. Per aquest motiu ha considerat que no es viola l'article 9 CEDH quan un Estat prohibeix l'ús d'una vestimenta concreta en centres públics. Per exemple, va considerar que la prohibició existent a Turquia de l'ús del vel a la universitat per part de les alumnes (derivada d'una concepció molt estricta de la laïcitat) no lesionava la llibertat religiosa tal com és reconeguda en el CEDH, atès que finalment es respectava el requisit que aquests tipus de prohibicions siguin justificades (no siguin arbitràries) i proporcionades, amb la finalitat de protegir drets de tercers, l'ordre públic i la seguretat.

Un altre problema es pot plantejar no ja com a conseqüència de les normes que es proposin reglamentar directament aquests tipus de qüestions, sinó amb les lleis «aparentment neutrals» —segons l'expressió del Tribunal Suprem d'Estats Units—, és a dir, que no hagin estat dictades en contra d'una organització religiosa ni amb la finalitat de discriminar, sinó que siguin lleis generals que compreguin situacions objectives i, per aquest motiu, susceptibles d'incidir en alguna de les

modalitats de l'exercici de la llibertat religiosa, com seria l'urbanisme, la policia sanitària mortuòria, la regulació del trànsit, la regulació del soroll, etc.¹⁷ Un supòsit seria el dels controls de la legalitat urbanística, en el sentit que per a establir un lloc de culte calgui tenir en compte i respectar les determinacions urbanístiques del municipi on s'hagi d'instal·lar. Per exemple, no es vulnera la llibertat religiosa, com va entendre el TEDH en l'assumpte Nikolaos Vergos c. Grècia (sentència de 24.6.2004), quan la normativa exigeix que, per a instar la tramitació d'un pla urbanístic —en aquest assumpte, a fi de possibilitar la instal·lació d'una casa d'oració en un terreny que urbanísticament no tenia previst un ús religiós—, calgui acreditar l'existència d'una necessitat social que justifiqui aquell pla —en aquest cas, un element determinant va ser que hi havia un sol adepte a la creença religiosa en qüestió, la comunitat dels COV—. Convé afegir que això no és incompatible amb el fet que s'exigeixi al planejament urbanístic que no dificulti o impossibiliti, a la pràctica, la instal·lació de llocs de culte.¹⁸

La incidència que les lleis aparentment neutrals puguin tenir sobre alguna modalitat de la pràctica religiosa no hauria de suposar cap dispensa en el compliment d'aquestes. Una qüestió diferent, però, és que la mateixa norma reguladora pugui prendre en consideració la singularitat d'unes situacions determinades i els doni un tractament especial, com seria el cas de les regles sobre el sacrifici d'animals, el subministrament d'algunes dietes alimentàries en centres públics, l'assistència religiosa, etc.,¹⁹ sempre que no en quedin afectades qüestions d'ordre públic ni hi hagi interessos més dignes de protecció (com possiblement podria ser el fet, eximir de portar el casc els motoristes *sikhs*, com s'ha plantejar en algun país).

També és convenient de distingir entre els conflictes sorgits en àmbits públics i els de l'àmbit de les relacions privades, atès que, mentre que en l'àmbit públic cal fixar-se en els diferents principis que defineixen l'actitud de l'Estat enfront del fenomen religiós (neutralitat religiosa), en el privat més aviat cal harmonitzar la confluència dels drets fonamentals dels treballadors amb la llibertat d'empresa, sense perjudici que ambdós àmbits hagin de respectar els drets fonamentals dels ciutadans.²⁰

Per acabar, podem apuntar que el principi de neutralitat ideològica i religiosa de l'Estat a què ens hem referit abans també s'ha de plasmar en l'ensenyament.²¹ En aquest sentit, el pluralisme en l'ensenyament té molts vessants. D'una banda, se centraria en la necessitat que l'escola sigui internament plural:

«*La importancia de la actividad educativa en relación con el pluralismo es obvia: constituye un esencial instrumento para garantizar su efectiva vivencia en la sociedad; y esto porque transmite a los alumnos la realidad de esa diversidad de concepciones sobre la vida individual y colectiva, como asimismo les instruye sobre su relevancia, para que sepan valorar la trascendencia de esa diversidad y, sobre todo, aprendan a respetarla.*» (STS d'11.2.2009)»

L'altre vessant seria la interdicció que el pluralisme sigui impartit com a adoctrinament ideològic, religiós o moral, i aquesta faceta del pluralisme és la que ens pot conduir a defensar no solament la pluralitat dins l'escola, sinó la pluralitat d'escoles.²²

Precisament sobre aquest extrem constatem que l'ordenació jurídica vigent a l'Estat i en especial la seva praxi a Catalunya, ha tingut algunes conseqüències negatives sobre la pluralitat real d'escoles. En efecte, el sistema educatiu s'estructura com una organització

formada per centres públics i centres privats, dividits a la vegada en concertats (que reben fons de l'Administració educativa) i no concertats (són un grup numèricament molt reduït), quelcom que d'entrada proporciona una imatge de pluralitat en l'oferta educativa. Ara bé, aquest sistema consistent en el fet que l'Administració se serveixi dels centres privats per a garantir la prestació dels ensenyaments obligatoris mitjançant el subministrament de fons públics directament als centres escolars —no pas als pares, per les vies que sigui, perquè puguin escollir també l'ensenyament privat— ha tingut com a conseqüència que els centres privats concertats s'hagin vist immersos en una dinàmica de *publificació* de molts aspectes de la seva organització i del seu funcionament, atès que el poder de direcció que detenen els titulars es veu limitat i permet a les autoritats públiques un tipus d'intervenció que, en altre cas, no tindrien.

■

17) Vegeu Lorenzo MARTÍN-RETORTILLO, *Libertad religiosa, construcción de templos y exigencias urbanísticas*, en *El Derecho Urbanístico del siglo XXI. Libro homenaje al profesor Martín Bassols Coma*, t. II, Madrid: Ed. Reus, 2008, p. 404.

18) Un cas extrem va ser el plantejat en l'assumpte Manoussakis c. Grècia (sentència de 26.9.1996), en què, en relació a l'establiment de llocs de culte, el TEDH va apreciar una violació de l'article 9 del Conveni, quan les autoritats tenien una tendència a servir-se de les potencialitats de la llei aplicable de manera que s'imposessin condicions rígides, fins i tot prohibitives, a l'exercici d'uns cultes determinats (no ortodoxos), obstaculitzant així la construcció de cases d'oració per als testimonis de Jehovà; en aquest cas l'especial posició de l'Església ortodoxa fou utilitzada per a mantenir situacions de prerrogativa i discriminació.

19) Sobre les especialitats avui reconegudes en el nostre ordenament jurídic, vegeu Àlex SEGLERS I GÓMEZ-QUINTERO, *Libertad religiosa y estado autonómico*, Granada: Comares, 2004 i «Les competències autonòmiques i locals en relació amb la gestió pública dels afers religiosos», *Revista Catalana de Dret Públic*, núm. 33, 2006, p. 189 i següents.

20) En aquest sentit, vegeu CAÑAMARES ARRIBAS, op. cit., p. 183-184. El Tribunal Constitucional ha manifestat, per exemple, que l'atorgament —per motius religiosos— d'un dia de descans setmanal diferent del que té fixat l'empresa amb caràcter general «supondría una excepcionalidad, que, aunque pudiera estimarse como razonable, comportaría la legitimidad del otorgamiento de esta dispensa del régimen general, pero no la imperatividad de su imposición al empresario.» (STC 19/1985, de 13 de febrer, f3).

21) L'article 27.2 CE estableix que «l'educació tindrà com a objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i a les llibertats fonamentals», mentre que l'article 27.3 CE determina que «els poders públics garanteixen el dret que assisteix els pares per tal que els fills rebin la formació religiosa i moral que vagi d'acord amb les seves conviccions».

22) Javier FERRER ORTIZ, *Los derechos educativos de los padres en una sociedad plural*, *Revista General de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado*, núm. 10 (2006), p. 21.

«La ciutat és un laboratori on es practica i es desenvolupa l'art de conviure diàriament i pacíficament amb la diferència».

ZYGMUNT BAUMAN

LA CATALUNYA DEL SEGLE XXI: PLURALITAT I IDENTITAT

FERRAN SÁEZ MATEU

La invenció de la pluralitat

La identitat personal és una construcció, i la col·lectiva també. Això no vol dir que es tracti d'una invenció o d'una mistificació —en el sentit més pejoratiu d'aquests mots—, sinó exactament d'això: *d'una construcció subjecta a canvis constants*. Per exemple, a nivell d'identitat personal és més aviat improbable que, en ple segle XIX, una dona fos assumida com una ciutadana amb tots els drets, i a nivell d'identitat col·lectiva, també és improbable que, en la mateixa època, un musulmà, o un jueu, o fins i tot un protestant, fossin considerats uns *veritables* catalans. Aquesta constatació té unes conseqüències que no són precisament banals. Implica, ras i curt, que el discurs habitual que s'utilitza per a desacreditar la consistència d'unes identitats determinades també pot servir per a negar el caràcter substantiu d'unes pluralitats determinades. La identitat catalana és sens dubte el resultat de nombroses capes sedimentades i articulades d'una manera més aviat casual o erràtica, com passa a arreu. En tot cas, com afirma Dolors Oller, «vivim en el si de comunitats i aquestes no poden existir sense una cultura que identifiqui els seus membres i doni sentit a la seva convivència.»¹ O, plantejat des d'un altre angle: tota identitat és més o menys relativitzable, però això no significa que es pugui ignorar o menystenir aquest concepte com si fos una dada supèrflua.

Simètricament, la pluralitat de Catalunya —en tots els sentits— és també una construcció del tot contingent, i ha de ser entesa com a tal. És a dir, no s'hi val a denunciar el caràcter mistificat o directament inventat d'una determinada tradició col·lectiva, sense posar alhora damunt la taula el caràcter, igualment inventat o mistificat, d'unes manifestacions determinades que, d'una manera acomodaticia, es consideren «objectivament plurals». Ho resumirem amb un exemple musical. La sardana, tal com la coneixem avui, no és cap dansa ancestral catalana, sinó un sofisticat gènere musical que fou creat en el segle XIX per Pep Ventura, nascut l'any 1817 a Jaen i mort el 1875 a Figueres. Aquesta constatació seria incompleta i

esbiaixada, però, si no hi afegíssim immediatament que es pot dir el mateix de *totes les danses que es fan i es desfan* en la Catalunya del segle XXI: les sevillanes de la *Feria de Abril* catalana tenen també un origen mistificat i recentíssim (originalment s'interpretaven amb una flauta i un timbal). Així, doncs —i aquí entrem en el veritable nucli de la qüestió—, és la *Feria de Abril* una manifestació paradigmàtica de la pluralitat catalana?

La resposta a l'anterior pregunta és molt més complexa que no sembla; en realitat, tot depèn de si assumim aquest fet com una manifestació pròpiament identitària o no. I podem dir el mateix de la sardana, naturalment. Justament en aquest context podem capgirar una afirmació que hem fet abans, substituint el terme *identitat* pel terme *pluralitat*: tota pluralitat és relativitzable, però això no significa que es pugui deixar de banda aquest concepte com si fos una dada supèrflua.²

En definitiva, no podem jugar a exagerar uns contextos marcats suposadament per la pluralitat i ometre unes identitats concretes, ni a l'inrevés. La identitat col·lectiva no ve pas donada per un conjunt de dades objectives, i la *pluralitat tampoc*. En la mesura en què les identitats són construccions humanes, és lícit posar de manifest els seus orígens reals, i en la mesura en què la percepció de la pluralitat no és tampoc una espècie de veritat objectiva sinó que obeeix a contingències variadíssimes, convé igualment ubicar-la en el mateix pla. Assumim lliurement algunes identitats de la mateixa manera que podem assumir lliurement algunes pluralitats que en un altre temps eren del tot inassumibles i que les properes generacions potser modificaran segons els valors imperants en aquell moment. Aquesta lliure assumpció de la pluralitat, alguns autors com Amartya Sen l'han percebuda en clau gairebé pragmàtica, com un model indissociablement lligat a la democràcia, que genera benestar.³ És certament una manera interessant d'entendre la qüestió.

1) Dolors OLLER, *Identitat i diversitat*, Barcelona: ESADE - Fundació Lluís Carulla, 2007, p. 11.

2) Ferran SÁEZ I MATEU, *Què (ens) passa? Subjecte, identitat i cultura en l'era de la simulació*, Barcelona: Proa, 2003, p. 181.

3) Amartya K. SEN, *Bienestar, justícia y mercado*, Barcelona: Paidós, 1997.

4) Giovanni SARTORI, *Qué es la democracia*, Barcelona: Taurus, 2003, p. 211.

Els límits no negociables de la pluralitat

Que les diferents identitats que conviuen en el si d'una societat plural encaixin harmònicament no significa de cap manera que hagin de ser homogènies; n'hi ha prou que, des d'un consens social majoritari, *siguin coherents*. De tot plegat en tenim nombrosos exemples històrics. Als Estats Units i en l'Alemanya de la dècada de 1930 hi havia una minoria jueva amb característiques socials força semblants. En el primer cas, la identitat nord-americana i la jueva s'assumien com un tot coherent, mentre que en el segon no era precisament així; és a dir, no existia cap dificultat insalvable per a parlar d'un «nord-americà d'origen jueu», mentre que les lleis racials del Tercer Reich ni tan sols admetien el sentit de l'expressió «alemany d'origen jueu». La societat nord-americana no era homogènia, sens dubte; però, malgrat les lleis de segregació racial que llavors afectaven sobretot els afroamericans, sí que es percebia a si mateixa com un veritable subjecte col·lectiu; problemàtic, però subjecte al cap i a la fi. En el si del Tercer Reich, això era senzillament impensable, entre altres coses perquè la legislació mateixa ho impedia amb claredat.

Afortunadament les contraposicions esmentades són ja inconcebibles en les democràcies liberals sorgides després de la Segona Guerra Mundial. L'horitzó ja no és l'homogeneïtat, sinó les condicions de possibilitat de la convivència. «La gènesi ideal de les democràcies liberals —afirma Giovanni Sartori— es troba en el principi segons el qual la diferenciació, més que no pas la uniformitat, és el llevat i el més vital dels aliments per a la convivència.»⁴ Aquesta no requereix per força una societat d'éssers idèntics, però sí el consens d'uns ciutadans que comparteixen uns valors mínims. Aquest és justament el límit no negociable de la pluralitat en un context democràtic. En la dècada de 1980, alguns autors postmoderns, entre els quals destacava Gianni Vattimo, van arribar a posar en qüestió si aquest límit no negociable era coherent amb els principis bàsics de la democràcia. Sovint es partia d'una idealització de la democràcia grega, d'una caricaturització negativa de la democràcia liberal moderna, considerada merament «formal», o bé d'ambdues coses alhora.⁵

La qüestió dels límits no negociables de la pluralitat no és una reflexió episòdica restringida a un corrent de pensament concret,

però; d'alguna manera és la clau de volta del tema que tractem. És innegable que, tot passejant per qualsevol carrer de Catalunya, sigui en un medi urbà o rural, la pluralitat salta a la vista. La pluralitat és ja genèrica, i no pot ser circumscrita a la nova immigració; el paisatge heterogeni que comentem té a veure també amb l'atomització dins un mateix grup, perfectament visible, per exemple, en el cas de les ja incomptables tribus urbanes, però no únicament d'aquestes. En una societat oberta i democràtica, el sol fet de plantejar restriccions a unes maneres de vestir, de menjar, etc. concretes és extraordinàriament inquietant. Això no significa, però, que la pluralitat no pugui arribar a ser problemàtica: no és el mateix la pluralitat d'indumentàries o de maneres de condimentar el menjar, que la pluralitat en valors que afecten la dignitat de les persones. Les friccions són, en aquest sentit, constants, perquè sovint no poden resoldre's a través d'una senzilla apel·lació al Codi Penal. No hi ha cap article de la legislació vigent que impedeixi l'ús públic de determinades indumentàries femenines que, des d'una perspectiva occidental, són vexatòries. És un problema de simples perspectives o bé es tracta d'una qüestió més «objectivable» en relació a unes estipulacions legals concretes? Vet aquí un problema que a Catalunya encara és incipient però que a França ha generat conflictes ideològics de molta envergadura. Alguns sociòlegs, com Marc Hatzfeld, n'han analitzat l'origen des de la perspectiva de l'altre, no de l'autòcton.⁶ Richard Sennett va fer el mateix en un to literalment autobiogràfic, en què evocava les seves experiències de pluralitat identitària al barri de Cabrini Green, en el Chicago de la dècada de 1960.⁷

Fa només deu o quinze anys, algunes de les històries que expliquen Hatzfeld o Sennett eren ben exòtiques a Catalunya. En aquest període de temps, històricament curtíssim, les coses han canviat d'una manera radical. Al carrer de Trafalgar de Barcelona, o en barris sencers de Santa Coloma de Gramenet, la llengua que se sent al carrer ja no és el català, ni l'espanyol, sinó el xinès. En determinades poblacions de les terres de Girona, com ara Salt, o de Lleida, com ara Guissona, l'ús de l'àrab o d'algunes llengües eslaves, respectivament, ja no és pas anecdòtica. En tot cas, les col·lisions identitàries que relaten Hatzfeld o Sennett tenen poc a veure amb la llengua, les tradicions o la indumentària, i molt, en canvi, amb els valors, no forçosament

coincidents, d'unes comunitats concretes. Com es fa encaixar, tot això, en el cas de Catalunya, on el tema de la llengua té poc o no té res a veure amb la situació de la França de Hatzfeld o dels Estats Units de Sennett? Es poden fer generalitzacions sobre la paritat pluralitat/identitat que vagin més enllà d'un context concretíssim? És probable que no. En tot cas, una reflexió específicament catalana —o francesa, o nord-americana— no tindria gaire sentit.

Pluralitat i tolerància: història d'un equívoc

Com ja hem assenyalat al començament, la pluralitat d'una societat no és cap dada objectiva: no depèn tant de l'heterogeneïtat com del reconeixement d'aquesta. Aquest reconeixement pot ser nul o bé es pot exacerbar fins a l'infinit. Fa tot just cinquanta anys, a Catalunya hi havia de ben segur un percentatge d'homosexuals similar a l'actual, però ningú no parlava de «pluralitat d'opcions sexuals» ni de res semblant; aquesta pluralitat era alhora existent i inexistent. L'únic que ha variat ha estat el reconeixement d'aquesta diferència, no la diferència en si mateixa.

Quina és la funció específica de la idea de tolerància en el si d'una societat moderna, plenament democràtica i secularitzada? Partint d'un argument de Trutz Rendtorff, Iring Fetscher opina que la tolerància encara és necessària per al bon funcionament del sistema democràtic, perquè garanteix, d'una banda, l'equitat de les majories guanyadores respecte a les minories o als grups dissidents, i, d'altra banda, la de l'estat respecte a tots els ciutadans.⁵ El punt de partida d'aquest raonament és una mica equívoc, perquè suposa que aquesta equitat no està perfectament estipulada per les normes més elementals de l'estat de dret, sinó que cal assolir-la a través de recursos extralegals i extrapolítics, com si encara visquéssim sota l'arbitrarietat de l'*Ancien Régime*. Conscient, en qualsevol cas, que la noció de *ciudadà subjecte de drets* i la de *súbdit objecte de tolerància* són estrictament incompatibles, Fetscher acaba definint la tolerància com una «petita virtut» que, tot i ser positiva en el si d'un estat democràtic, pertany a una esfera prepolítica.

Per si tot això no era ja prou confús, exposa la necessitat d'establir uns límits a l'actitud tolerant, que curiosament coincideixen amb els costums i les legislacions de la majoria dels països europeus.

En les actuals conceptualitzacions de la tolerància, però, les idees de Fetscher no són l'excepció, sinó la regla. Pensem que aquesta unanimitat pot ser explicada en clau de comoditat: l'ús prepolític de la noció de tolerància permet simular una solució molt convincent a l'aporia del relativisme cultural, gràcies a l'existència d'una retòrica codificada. Quan les modernes societats multiculturals eren només un fenomen incipient i políticament innocu, aquesta pseudosolució era funcional. A hores d'ara, tanmateix, és absolutament inviable; la Catalunya del segle XXI n'és una prova ben clara. El problema s'ha desplaçat: ja no es tracta de tolerar o de no tolerar, sinó de tipificar legalment un marc de convivència en què la tolerància sigui progressivament innecessària perquè tothom ja gaudeix dels mateixos drets. Cal tenir present, a més, que en moltes grans ciutats dels Estats Units la vella paritat majoria/minories ja no funciona; només hi ha minories, aglutinades per interessos comuns però separades també per paràmetres culturals molt diversos. Segons Manuel Castells, el trencament d'aquell esquema dual afavoreix la convivència justament perquè la fa imprescindible per a sobreviure. Com diu Castells amb ironia, en algunes ciutats nord-americanes un racista acabaria massa estressat: només li quedaria temps per a l'odi. Justament en aquestes situacions concretes de transició o de desajustament, la tolerància és una actitud necessària per a la convivència que cal induir institucionalment. Ara bé, l'objectiu no hauria de ser la tolerància en si mateixa, sinó la creació d'un marc polític que la fes innecessària; quan un anabaptista ha de «tolerar» un metodista, o un catòlic ha de «tolerar» un musulmà, és que alguna cosa no acaba de funcionar. Si tots tinguessin els mateixos drets i les mateixes garanties per a fer-los valdre, no caldria parlar de tolerància, entesa aquí com un mecanisme prepolític que pot arribar a supplantar l'estat de dret. La diferència fonamental entre els jueus medievals

5) Ferran SÁEZ I MATEU, *La participació política*, Barcelona: UOC, 2007, p. 22.

6) Marc HATZFELD, *La cultura de los suburbios*, Barcelona: Laertes, 2007.

7) Richard SENNETT, *El respeto. Sobre la dignidad del hombre en un mundo de desigualdad*, Barcelona: Anagrama, 2003.

8) Iring FETSCHER, *La tolerancia*, Barcelona: Gedisa, 1994, p. 130.

reclosos als calls europeus i els actuals és que ja no han d'implorar tolerància als cristians, sinó que poden dirimir els seus litigis en un jutjat que pren com a referents lleis comunes als litigants. Ningú no ha de tolerar ni ser tolerat; afortunadament no cal.

Una altra situació ben diferent, en canvi, és la que es va plantejar quan el govern israelià repatrià en massa els falasha (jueus negres d'Etiòpia) i aquests es van veure immersos de cop i volta en una nova realitat social que els era del tot estranya. No valien marcs jurídics igualitaris ni garanties constitucionals de cap mena; en aquella fase de transició només era útil la tolerància, entesa com una obertura a l'altre que es basa en la difícil renúncia de les nostres pròpies certes. Més endavant, però, la mateixa tolerància pot esdevenir un mecanisme pervers per a allargar una situació provisional de minoria d'edat i bandejar la plena igualtat de drets civils des del paternalisme institucional. La simultània apologia (matisada) i detracció de la tolerància que fem en aquest context no és contradictòria, justament perquè separa amb nitidesa l'esfera prepolítica/privada de la política/pública. Per resumir-ho amb un exemple senzill, jo sóc lliure de tolerar l'excés de soroll dels meus veïns, però no estic legitimat a fer-ne més en nom de la meua pròpia tolerància envers els altres, i encara menys a decretar una norma imaginària sobre com, quan i qui està facultat per a transgredir les lleis municipals que regulen aquesta qüestió. El problema dels actuals discursos sobre la tolerància és que juxtaposen ad hoc aquests dos àmbits i, en conseqüència, acaben proposant anàlisis que són sistemàticament autocomplaents.

Una pluralitat específicament catalana?

De la mateixa manera que parlem amb tota naturalitat d'una identitat catalana, o irlandesa, o mexicana, és lícit també que fem referència a pluralitats específiques? La pregunta pot semblar estranya, però té més sentit del que sembla. Per a entendre-la correctament, cal partir d'una premissa prèvia: la identitat col·lectiva no és únicament la identitat nacional. De fet, en la majoria de països políticament normals, amb estat propi, aquesta identitat s'acostuma a donar simplement per feta. Les identitats col·lectives apleguen coses tan diverses com el gènere sexual o la professió, passant per d'altres tan importants com les creences religioses, i tan banals com l'adscripció a

un equip de futbol determinat. Podem transposar aquesta constatació referida a la identitat a l'àmbit de la pluralitat?

La darrera gran obra de Samuel Huntington (1927-2008), *Who Are We? The Challenges to America's National Identity* (2004), es referia precisament a la identitat en relació a les interpretacions de la pluralitat. La manera com Huntington planteja el problema en relació als Estats Units té poc o no té res a veure amb la manera en què el catalanisme majoritari ha tractat aquesta qüestió. Per què Huntington nega l'existència —en aparença òbvia— del pluralíssim *melting pot* americà? Molt senzill, perquè dibuixa una línia divisòria taxativa entre els colons, que van fundar la nació, i els immigrants, que només —només?— van ajudar a fer-la tal com és ara: la primera potència mundial. Els catòlics irlandesos, els xinesos, els jueus del centre d'Europa, els italians, els mexicans, etc., no van arribar, segons Huntington, a un simple territori, sinó a una nació ja existent, amb una identitat cultural definida i recognoscible, dotada d'unes estructures políticoadministratives específiques, unes lleis derivades de la tradició anglosaxona, una llengua pròpia i un imaginari propi (el que queda reflectit en els westerns de John Ford, per exemple). En general, aquests immigrants es van integrar —això sí, a diferents velocitats i sota diferents contextos històrics— a la cultura dels pares fundadors. Van aportar el seu gra de sorra a la cultura nord-americana, la van complementar, però no la van crear. La distinció colons/immigrants és, doncs, decisiva per a entendre la resta. D'alguna manera és el principal —potser l'únic— argument de Huntington contra les possibles traduccions del multiculturalisme.

En el laberint de les identitats nacionals i culturals, s'han produït dos tipus de crisis diferents, les quals, pel fet d'haver estat quasi simultànies, es poden arribar a confondre. La primera és una crisi global, d'alguna manera inevitable. Els formidables avenços en les tecnologies de la comunicació i la informació, des de la televisió dels anys seixanta fins a l'internet dels noranta, han provocat, segons Huntington, una redefinició, o fins i tot una difuminació, molt profunda de gairebé totes les identitats que podríem anomenar «tradicionals». Això passa arreu, fins en contrades remotes del

planeta. Hi ha, però, una segona crisi molt més específica, que va afectar molt més uns llocs que d'altres. Es tracta, en paraules de Francis Fukuyama, de la «Gran Ruptura» dels anys seixanta. Segons Huntington, fins aquella dècada la identitat nacional i cultural nord-americana era si fa no fa la mateixa que la dels colons que havien fundat el país: guiada per un patriotisme empeltat de forts sentiments religiosos i una inflexible ètica del treball. La majoria dels nord-americans se sentien primordialment nord-americans i, d'una manera subsidiària, apel·laven als seus orígens familiars, al seu gènere sexual, als seus gustos estètics o a qualsevol altra cosa similar. En els anys seixanta tot això va canviar de sentit. Els moviments afroamericans de lluita dels drets civils, per exemple, van fer una tasca importantíssima, però també van consolidar una identitat que, segons Huntington, fins aleshores tenia només una existència vicària i reactiva. Es pot dir el mateix del feminisme, dels moviments d'alliberament gai, etc. Quins eren els trets definidors d'aquella identitat que va quedar relegada?

Avancem que, des de la perspectiva catalana i en general europea, la resposta de Huntington pot suscitar desconcert: «La religió ha estat i continua essent un element central —potser l'element central— de la identitat nord-americana. Els Estats Units van ser fundats en gran part per raons religioses, i els moviments religiosos han estat els que, durant segles, han condicionat la seva evolució. Es miri com es miri, els nord-americans són molt més religiosos que les persones d'altres països industrialitzats. Tant els blancs, com els negres, com els hispans, són majoritàriament cristians. En un món en què la cultura i particularment la religió conformen les lleialtats, les aliances i els antagonismes de persones de tots els continents, els nord-americans podrien retrobar-se amb la seva identitat nacional i el seu propòsit com a nació en la seva cultura i la seva religió.»⁹

És evident que en aquest fragment hi conflueixen una gran hipèrbole i una gran omissió. La primera fa referència a la noció de cristianisme, que Huntington emprà d'una manera tendenciosa i sobretot acomodaticia: quan li convé fa una distinció taxativa

entre catòlics i protestants, i quan no, com en aquest cas, la deixa de banda. Pel que fa als nord-americans d'origen jueu, quan convé són plenament «occidentals» —amb independència d'estar al marge, almenys nominalment, de la cultura cristiana— i quan no convé, no ho són. Pel que fa a l'omissió que comentàvem abans, l'esbiaixament de l'anàlisi de Huntington és encara més greu: l'elevadíssima tensió racial que es respira als Estats Units no surt enlloc; Huntington la considera «superada» des dels anys seixanta (?), extrem rigorosament fals. En aquest sentit hi ha indicis per a sospitar raonablement que la noció d'identitat que es proposa és una mera coartada per a legitimar l'hegemonia wasp des d'una nova perspectiva que ja no es remet a les classificacions racials però que, tàcitament, les continua donant per fetes.

Vist des de Catalunya i des d'una òptica catalanista, aquest discurs identitari és inquietant. Tret d'algun autor del segle XIX, la religió de cadascú es considera un assumpte privat que no treu ni afegix cap dosi de catalanitat. La raça, òbviament, tampoc no condiona la catalanitat de ningú. El principal signe d'identitat és la llengua catalana —més ben dit, l'ús públic de la llengua, l'actitud positiva envers un idioma que, per raons polítiques i històriques, es troba en una situació de desigualtat respecte de l'espanyol—. Tot plegat ha desembocat en un projecte cívic compartit per la immensa majoria dels catalans, sigui quin sigui el seu origen. En aquest sentit, el catalanisme i l'americanisme —en la versió de Huntington, si més no— són unes maneres d'entendre la identitat poc o no gens connectades.

Quatre consideracions incòmodes sobre identitat i pluralitat a Catalunya

1. El refugi fàcil del pseudocosmopolitisme

La mundialització no ha fet aflorar precisament problemes comuns ni específics per a tota la humanitat, ben al contrari; era justament abans, i no pas ara, que un pagès del Rif, un del Segrià i un altre d'Austràlia, posem per cas, tenien els mateixos problemes, els de sempre. Òbviament, els uns ho tenien millor i els altres pitjor, els uns funcionaven amb

⁹ Samuel HUNTINGTON, *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*, Nova York: Simon & Schuster, 2004, p. 320.

tractors i els altres amb un ruquet, però els problemes essencials eren exactament els mateixos. És ara, amb la mundialització, que els problemes d'aquest sector han deixat de ser comuns i en molts casos han esdevingut literalment antagònics. I el que acabem de dir dels pagesos també és aplicable als fabricants de sabates o als constructors de vaixells, tant se val. En conseqüència, no és gens estrany que en aquest precís context el pseudocosmopolitisme no sigui convincent. En altres àmbits, el rebuig de l'ús de la noció abstracta d'humanitat, entesa com el darrer referent sòlid del progressisme, encara és més justificada. Cap a l'any 1900, la consideració política, social i jurídica d'una dona catalana i d'una dona afganesa convergien en una mateixa expressió: minoria d'edat perpètua. El discurs de les sufragistes, i més endavant de les feministes, tenia la mateixa validesa en un lloc que en un altre. Ara no és així, evidentment; avaluar amb els mateixos paràmetres totes dues situacions seria actualment un acte de cinisme. Si aquell discurs que tenia com a subjecte la dona ja no és vàlid, imaginem-nos els despropòsits que pot arribar a originar un discurs basat en la noció d'humanitat. Els meus problemes —els problemes d'una persona de l'Europa sobrealimentada— no tenen res a veure amb els problemes d'un *garimpeiro* del Brasil, d'un *cocalero* bolivià, d'un aborígen australià o d'una nena forçada a la prostitució en un bordell de Cambodja.

2. La pluralitat, en abstracte, no és el problema

Les societats avançades contemporànies, paradoxalment, tendeixen a ser cada cop més homogènies i alhora més heterogènies. Aquest fet pot semblar contradictori, però té una explicació força senzilla: la cultura de masses genera una visible homogeneïtzació (en els gustos musicals, la preferència per uns productes audiovisuals concrets, etc.) i, d'una manera simultània, una atomització també ben visible (les xarxes socials virtuals, que són cada cop més específiques i centrades en interessos ultraconcrets, per exemple). Des d'aquesta perspectiva, la pluralitat ja no és —ja no pot ser— el problema; és connatural a les nostres societats. El repte és l'acomodació d'aquesta pluralitat en el si d'una societat concreta, afectada per problemes que no tenen res a veure amb els d'un altre context. Per exemple, és més aviat impensable que en la Catalunya del segle XXI la visible pluralitat d'orientacions sexuals generi cap conflicte greu, mentre que aquesta mateixa qüestió pot provocar, i de fet provoca, enormes tensions en altres societats

més tradicionals; en canvi, i per raons òbvies, la societat catalana està molt atenta a qüestions lingüístiques. Altres societats les viuen amb molta més distància, aquestes qüestions; en general no actuen així perquè siguin estrictament monolingües, o perquè hi hagi una harmonia ideal entre diferents llengües, sinó perquè disposen d'un estat propi que protegeix d'una manera preferent, a nivell intern i extern, la que considera pròpia. A Nova York es parlen amb tota naturalitat dotzenes i dotzenes de llengües; a Barcelona també. La diferència és que l'experiència històrica (la persecució del català fins a dates recentíssimes) i un marc legal equívoc (un bilingüisme que únicament és real en els catalanoparlants) fan que ambdues pluralitats lingüístiques es visquin d'una manera completament diferent. És improbable que als Estats Units es pateixi seriosament per l'anglès, però és del tot explicable que a Catalunya es pateixi pel català... En tot cas, és evident que la pluralitat, en si mateixa, no és el problema, com acabem de veure en aquest cas; el veritable problema són les circumstàncies en què es concreta aquesta pluralitat.

3. Pluralitat no és el contrari d'identitat

La contraposició dels conceptes de pluralitat i identitat és força freqüent: intuïtivament, sembla que es tracta de coses incompatibles. Des d'una anàlisi més rigorosa, però, aquesta apreciació és del tot injustificada. Pensem, per exemple, en la identitat de gènere. És evident que hi ha una identitat masculina i una identitat femenina, una identitat heterosexual i una identitat homosexual, però això no significa de cap manera que totes les dones o tots els homosexuals siguin idèntics; ben al contrari, la seva heterogeneïtat és perfectament manifesta. Aquí hi ha una identitat indiscutible i alhora una pluralitat igualment indiscutible. Si passem de l'àmbit de la identitat/pluralitat de gèneres a d'altres relacionats amb la identitat/pluralitat de Catalunya, arribarem a conclusions molt semblants. Pluralitat no és un concepte antònim de la noció d'identitat. L'actitud estrictament resistencialista a la qual s'ha vist obligada la cultura catalana al llarg de molts períodes de la seva història ha generat una explicable hipersensibilitat per qüestions identitàries, sobretot per qüestions lingüístiques. Aquesta hipersensibilitat és sens dubte comprensible, però en les circumstàncies actuals pot ser sovint contraproduent.

4. Inevitablement, la pluralitat i la identitat generen paradoxes

Vivim en un món d'identitats col·lectives juxtaposades, i cada persona ha de construir individualment la seva identitat. D'aquesta construcció depèn en bona part l'autoestima. En les societats tradicionals, aquesta construcció obeeïa a unes pautes rígides i alhora senzilles; en l'actual, tot és obert, i per això tot és difícil. Sovint es parla de les contradiccions en la construcció de la identitat individual i col·lectiva, però ens hem d'anar acostumant també a percebre les contradiccions en la construcció de la pluralitat. La pluralitat no és un fet, sinó una interpretació d'un conjunt de fets, en general molt complexos. És molt probable que a Catalunya visquem les variades contradiccions i paradoxes de la identitat i de la pluralitat d'una manera excessivament afectada, com si fossin una qüestió que no afectés altres comunitats humanes. La majoria de nacions amb Estat experimenten les mateixes paradoxes, però les perceben i viuen d'una manera molt més distesa, com una condició normal. No es tracta de fer bandera d'expressions buides de contingut, com ara «pluralitat enriquidora», però tampoc no hem de negar realitats perfectament visibles. La clau de tot plegat és, probablement, la normalitat.

«Allò que no hauria d'estar passant i tanmateix passa,
allò que no sembla racional i és tanmateix real;
això és precisament el que ens assenyalava els límits
del que a cada època s'entén per Raó».

XAVIER RUBERT I DE VENTÓS,
De la identitat a la independència

APORTACIONS AL DEBAT SOBRE LA CATALUNYA PLURAL

JOSEP SORT I JANÉ

En primer lloc, agraeixo l'oportunitat que m'ha donat la Fundació per a presentar aquest paper. L'encàrrec que em féu en Ferran Sáez quan em proposà de participar en aquest grup de treball era que presentés una reflexió sobre la diversitat i el pluralisme entorn als casos del Quebec i Catalunya.

Un episodi viscut

Immediatament, un cop em va haver fet l'encàrrec i jo el vaig haver acceptat, em va venir al cap una anècdota de l'any 1991, quan, becat per l'Institut d'Estudis Autonòmics, vaig passar un curs acadèmic a la Universitat del Quebec a Mont-real (UQAM), on vaig completar part dels cursos de doctorat.

Un dia, un dels professors, que ensenyava política quebequesa, em va convidar a parlar sobre el cas català en una classe d'estudiants no graduats. Vaig fer una intervenció i després em formularen algunes preguntes, com ja és habitual. En acabat, vaig anar a la biblioteca. Allà vaig coincidir amb un dels alumnes de la classe, que de seguida es dirigí cap on era jo i em va comentar que li havia interessat molt el que acabava de dir i que s'havia sentit molt identificat amb els paral·lelismes entre Catalunya i el Quebec. També va afegir que aquesta complicitat, per exemple en l'àmbit conceptual, no la trobava quan parlava amb els seus amics francesos, vull dir de França. Segons ell —malauradament no recordo el seu nom—, els francesos pensen que l'estat és la nació i que la nació és l'estat, motiu pel qual no es pot separar una cosa de l'altra, i va afegir que molts francesos no comprenen el cas del Quebec perquè tenen, em va dir literalment, «un cervell hexagonal».

Per acabar de reblar l'anècdota, he de dir que l'alumne no responia als canons tradicionals del nacionalista quebequès, o, com es diu en un llenguatge que es podria considerar políticament incorrecte, un quebequès de souche o un quebequès *pure laine*, això és, descendent dels antics colons francesos, dels 60.000 o 70.000 que habitaven el territori quan aquest va passar a les mans del rei d'Anglaterra en virtut del Tractat de París, de 1763. No, el noi era d'ascendència —ignoro si de naixement— libanesa, és a dir, formava part de la important colònia d'origen libanès que es va establir al Quebec,

sobretot arran de l'esclat de la guerra civil en aquell país, en 1975. A partir d'aquell any i en els successius, un nombre important de famílies libaneses van optar per emigrar cap a un país més segur. Moltes comptaven amb professionals i gent qualificada, i en general la majoria tenien una certa capacitat econòmica, necessària, naturalment, per a començar de nou molt lluny de la terra que els havia vist néixer. Val a dir que més endavant he comprovat que els libanesos són una de les comunitats culturals més integrades en la societat quebequesa, segurament per motius religiosos —la classe mitjana libanesa és cristiana en una proporció molt important— i naturalment per motius lingüístics, ja que tenen el francès com a llengua de cultura i educació.

Contra el negacionisme

Aquest episodi em serveix per a introduir una reflexió que considero particularment important. Un dels elements comuns en el debat polític a Catalunya i al Quebec que sempre m'ha cridat més l'atenció és l'existència, dins les respectives comunitats acadèmiques i, per descomptat, polítiques, de posicionaments que neguen sistemàticament el caràcter voluntari de l'adhesió de ciutadans d'ascendència (ètnica o lingüística) no catalana o no quebequesa als respectius projectes de (re)construcció nacional, de sobirania. En tot cas, afirmen, aquesta adhesió és forçada, producte, entre d'altres, de les polítiques públiques i la pressió ambiental, una mena de por escènica o d'espiral del silenci que fa que els sectors procedents de la immigració acabin interioritzant el projecte sobiranista. Naturalment, no cal dir que, entre les polítiques públiques més directament al·ludides que duen a terme aquesta tasca de suposada intimidació social, hi trobem les lingüístiques i les educatives.

La impossibilitat de l'adhesió voluntària dels ciutadans d'ascendència immigrant nega el caràcter plural dels moviments sobiranistes i, en conseqüència, els desproveeix d'un dels elements referencials en els sistemes democràtics contemporanis: el seu caràcter cívic, o sigui cohesionador, dialogant, positiu, etc.

Un cop desproveït del caràcter cívic, la conclusió és que el projecte polític dels sobiranistes no va dirigit al conjunt de la població, és a

dir, no és un projecte general, sinó un projecte estrictament ètnic dirigit a una minoria particularista. Hi ha, doncs, una minoració de caràcter ètnic.

Aquest posicionament diguem-ne negacionista traspua la perplexitat, si no la irritació, d'alguns científics socials davant la constatació que projectes nacionals que històricament han fracassat en el procés de construcció estatal i que, en conseqüència, semblaven condemnats a desaparèixer (les «nacions sense història»: la quebequesa, la catalana, l'escolesa, etc.), tanmateix, han estat capaços d'impulsar la construcció d'una comunitat política pròpia, de caràcter pluralista i plenament democràtica, si bé de moment, en els casos català, escocès i quebequès, encara no sobirana.

I la política del reconeixement?

Una postura diferent de la negacionista, que sí que postula la viabilitat de la coexistència de diferents nacions a l'interior d'un mateix estat, és l'anomenada **política del reconeixement**.

Sintèticament, la política del reconeixement consisteix en l'acceptació de l'existència d'una pluralitat de maneres de pertànyer a una mateixa comunitat política; dit en altres paraules, en una societat caracteritzada per la **diversitat profunda** (*deep diversity*), si es vol mantenir la seva unitat, no pot haver-hi un model uniforme de ciutadania. Per contra, s'imposa la necessitat d'un model multiforme segons el qual hi hagi diferents maneres d'identificar-se amb l'estat i no pas una de sola. Així, ha de ser compatible que un ciutadà consideri que l'estat és alhora el seu referent nacional immediat, amb el fet que un altre ciutadà s'identifiqui primer amb la seva nació i que això no sigui incompatible amb una identificació secundària amb l'estat. Perquè sigui possible, és evident que aquest segon ciutadà ha de percebre que a dins de l'estat és viable el lliure desenvolupament i consolidació de la seva identitat nacional. En definitiva, s'ha de donar un **reconeixement** de les diferents identitats que possibiliti una coexistència de maneres de pertànyer a una mateixa comunitat política.

Això no obstant, la tesi de la política del reconeixement presenta algun problema o requereix alguna precisió. El reconeixement

de la diferència profunda a l'interior d'un estat multinacional ha d'anar més enllà d'una acceptació **genèrica o abstracta**. De fet, el que s'ha de plantejar no és una acceptació genèrica, sinó tota una altra cosa ben diferent, com és l'acceptació **concreta o històrica** de la diferència. En aquest sentit, penso que Kymlicka (1999, p. 242) posa el dit a la nafra quan afirma:

«**No és probable que una societat que es basi en la diversitat profunda es mantingui cohesionada si les persones no valoren aquesta diversitat i no volen viure en un país que conté diverses formes de pertinença cultural i política. I ni tan sols això és suficient en tots els casos. [...] Per tant, si els ciutadans volen mantenir cohesionat un estat multinacional, han de valorar la diversitat profunda en general, però també els grups ètnics i les cultures nacionals particulars amb qui comparteixen el país.**»

És a dir, es tracta precisament que l'acceptació de la diversitat política i cultural, nacional en definitiva, consisteixi en una valoració i un reconeixement de les identitats **concretes** que es donen a l'interior d'un mateix estat. Tanmateix, aquesta acceptació presenta alguns obstacles.

El primer obstacle que dificulta aquest reconeixement concret és el relatiu a la **memòria històrica** (al pòsit històric) dels diferents grups nacionals. Aquesta està molt influenciada pels enfrontaments de diversos tipus, sovint armats, que s'han succeït al llarg del temps, sobretot en el cas d'un veïnatge secular. Vet aquí la importància de la historiografia, en particular, i de la transmissió dels coneixements (educació), en general, com a instruments de creació de consciència nacional. El debat sobre les diferents historiografies nacionals és un clàssic, i no per casualitat esdevé un autèntic cavall de batalla en els estats multinacionals, atès que cada nació en fa una interpretació pròpia i molt sovint contraposada. Tot plegat ha donat lloc al sorgiment d'estereotips, tòpics, greuges, recriminacions, acusacions, menyspreus, etc. mutus que s'han anat transmetent de generació en generació i que queden perfectament reflectits en els continguts fòbics de molts mitjans de comunicació o en les enquestes sociològiques que regularment es publiquen, bé d'una

manera explícita o implícita. En aquestes últimes, per exemple, molt sovint els ciutadans pertanyents a les «nacions minoritàries», és a dir, els grups que reivindiquen dins l'estat el seu caràcter nacional, són els qui mereixen la valoració més negativa per part de la resta dels seus suposats compatriotes.

Certament ens poden dir que altres enfrontaments «seculars» molt més terribles i cruents, com per exemple el franco-alemany, avui dia pràcticament ja no existeixen i han deixat lloc a una cooperació estreta en molts àmbits, però el cas no és ben bé el mateix. Mentre que en les successives lluites franco-germàniques —o abans les anglo-franceses— hi ha el «reconeixement» de dos actors «sobirans» i «moderns», en les lluites nacionalistes a l'interior d'un mateix estat no es dona aquest mateix reconeixement, és a dir, el moviment nacionalista no és reconegut com un «actor» de ple dret, sinó que li neguen qualsevol tipus d'identitat i, doncs, de dignitat, i el titllen més aviat de tenir una reacció irracional enfront de la «modernitat» que, òbviament, encarna el nacionalisme d'estat. És cert que aquest llegat del passat pot superar-se amb dosis de bona voluntat i compromís. Tanmateix, convé recordar que habitualment aquestes són molt més presents en determinats cercles intel·lectuals, minoritaris, que no pas en el conjunt de la població.

Hi ha un segon obstacle potser encara més imponent: la tesi de la política del reconeixement sembla pressuposar un marc estatal neutre en el qual actuen les diferents nacions o projectes de construcció nacional. Res més lluny de la realitat. El grup nacional hegemònic en el conjunt de l'estat multinacional acostuma a afaiçonar les estructures constitucionals, institucionals i legals d'aquell. D'aquesta manera acaba considerant l'aparell d'estat com un patrimoni o un vedat propi, fins al punt que intenta imposar els seus trets ètnics, culturals o nacionals a tot l'estat.

La qüestió lingüística acostuma a ser, en aquest sentit, força il·lustrativa. És el cas de quan es parla d'una llengua determinada com a **llengua de progrés**, enfront d'altres llengües considerades endarrerides. Vegem-ne alguns exemples: en el segle XIX, el liberalisme espanyol va titllar la llengua espanyola (castellana) de

«llengua de la llibertat», enfront del català i el basc, considerades llengües reaccionàries (per la forta presència de catalans i bascos en el moviment carlí), o de la llengua gallega, considerada una llengua de camperols ignorants. Per la seva banda, la República francesa ha fet, i encara fa, un ús reiterat de l'expressió llengua republicana quan es refereix al francès, mentre que tradicionalment ha titllat de reaccionàries o contrarepublicanes llengües com el català, l'occità, el bretó, el cors i el basc. Al Canadà, en el segle XIX i també ben entrat el XX, l'anglès era considerada la llengua de la «raça» dominant i de la civilització, del progrés, la ciència i la tècnica, mentre que el francès del Quebec —i més concretament el *joual*, parla popular del francès, sobretot en el medi rural— era bescantat com a llengua endarrerida, dominada pels capellans, pròpia del medi agrari. Finalment la llengua russa ha estat considerada, tant per l'últim tsar com pels comunistes i els postcomunistes, la llengua del progrés, el socialisme i la modernitat, enfront de les altres llengües (bàltiques, caucàsiques, etc.), considerades fins i tot llengües pròpies de criminals i indesitjables —el cas txetxè és ben eloqüent en aquest sentit—. D'aquests exemples no podem sinó concloure, com han posat de manifest alguns autors, que les democràcies estatals no neixen en un buit cultural, sinó que assumeixen trets culturals i lingüístics i prioritzen unes llengües per damunt d'unes altres. I, per descomptat, les llengües prioritzades acostumen a ser les de la majoria nacional a l'interior de l'estat.

No és estrany, doncs, que aquest grup hegemònic acabi considerant la política de reconeixement, tal com s'ha formulat més amunt, com quelcom excessiu i fins perillós, no tan sols per al manteniment de la seva posició privilegiada, sinó fins i tot amenaçadora de la seva pròpia identitat nacional. Dit en unes altres paraules, tot intent de reconèixer la multinacionalitat estatal és interpretat per la nació majoritària com un atac a la seva pròpia identitat i a la seva hegemonia. En definitiva, els estats multinacionals es caracteritzen clarament per viure en una tensió permanent entre les forces centrípetes i les centrífugues. Segons Kymlicka (1999, p. 232), «[...] **els estats multinacionals democràtics que reconeixen els drets a l'autogovern són, pel que sembla, essencialment inestables**».

Per la seva banda, el professor J. R. Llobera (1998, p. 22) va encara més lluny i, davant la constatació en els darrers anys de l'increment del nombre d'estats nacionals com a conseqüència de la desintegració d'antics estats multinacionals, no dubta a afirmar que «es pot parlar d'una crisi de l'estat multinacional». En definitiva, al nostre parer, no són un model d'estat consolidat com sovint es vol fer creure, sinó més aviat una etapa transitòria que ha de culminar amb un eventual «desenllaç» de la qüestió nacional; una resolució, dit sigui de passada, que, llevat de casos comptats, acostuma a culminar amb la destrucció de l'estat multinacional i l'accessió a la independència de les nacions sense estat. Particularment això és així a l'escenari europeu, i en gran mesura també a la resta del planeta, amb importants excepcions, però.

En aquest sentit és molt normal en les anàlisis acadèmiques sobre la problemàtica del (multi)nacionalisme rebutjar, sovint apriorísticament, la resolució secessionista de caràcter liberal i pacífic. És un recurs que va contra tota lògica si tenim en compte que, d'ençà de 1945, any de la fundació de les Nacions Unides, el nombre d'estats no ha deixat de créixer (actualment n'hi ha més de 190) i tot sembla indicar que la situació actual és molt millor que la de llavors. Novament Kymlicka (1999, p. 235-236) reconeix:

«Potser hauríem d'estar més inclinats a considerar la secessió. El cert és que tendim a donar per fet que la secessió és una catàstrofe moral i política».

Ara bé, afegeix:

«Es fa difícil veure per què els liberals haurien d'oposar-se automàticament a secessions liberals i pacífiques... Al capdavant, el liberalisme es preocupa principalment per la llibertat i el benestar dels individus, no pas pel destí dels estats, i la secessió no ha de perjudicar necessàriament els drets individuals».

La federació multinacional

Els estats multinacionals poden assumir moltes formes. Una d'aquestes és la federal. Tothom sap que l'Estat espanyol no respon

al model federal, sinó a un tipus específic d'estat regional, que és l'estat autonòmic; per contra, l'estat canadenc sí que és considerat un exemple d'estat federal clàssic, naturalment amb les seves especificitats històriques i institucionals.

Ara bé, podem parlar del cas canadenc com d'un model de federació multinacional? Abans de respondre aquesta pregunta, cal tornar a donar un cop d'ull a la literatura acadèmica al respecte.

El **federalisme multinacional**, a nivell normatiu, pretén fer viable un estat multinacional a través d'una distribució federal del poder, en contraposició als estats multinacionals unitaris. El polític Juan Linz, per exemple, assigna al federalisme dues funcions alternatives: la primera, **unir** (*to bring together*) en un únic estat identitats polítiques inicialment separades que volen reservar-se unes competències determinades com a condició per a integrar-se en l'estat més gran; és el cas dels Estats Units, per exemple. La segona, mantenir **units** (*to holding together*) dins les fronteres d'un mateix estat aquells que, altrament, qüestionarien la legitimitat d'aquest estat, que se senten oprimits per l'estat si els seus interessos propis no són preservats per una autonomia constitucionalment garantida i que fins i tot amenacen de seccionar-se de l'estat per protegir millor els esmentats interessos. Linz (1997, p. 3-4) opina:

«*Federalism is in that case a response to threats of disintegration of the state, a reflection of separate identities as long as those identities are not exclusive since federalism implies some form of identification with the larger federal state.*».

Podem dir, en aquest sentit, que el federalisme multinacional aconsegueix aquesta segona tasca. Cal entendre'l, doncs, com a resposta a les tendències desagregatives que es donen arran del fracàs del nacionalisme dominant (estatal) d'assimilar les minories, i té com a objectiu **evitar la desintegració estatal**, és a dir, els processos d'autodeterminació i independència que, segons Linz, generen més conflicte i destrucció. Tanmateix, Linz (1997, p. 20) reconeix que el federalisme (multinacional) no és una solució definitiva:

«I believe that federalism might create a temporary stability, a framework in which further demands can be articulated and additional rights can be granted, but it is unlikely to be a once and for all stable, durable solution. The question is what are the ultimate limits of the dynamics of the devolution of power in the multinational federal state».

Això no obstant, és imprescindible diferenciar les federacions territorials de les federacions multinacionals. Una federació territorial es caracteritza, d'una banda, per l'existència d'un únic sentit de nacionalitat o de comunitat nacional al seu interior, i d'una altra, pel fet que les unitats constituents de la federació són percebudes —i s'autoperceben— com a regions o parts d'un projecte de construcció nacional comú.

Per contra, en una federació multinacional, es dóna una «coexistència» de dues o més nacions «sociològiques», a l'interior de l'estat (Kymlicka, 1999). Ara bé, cal distingir entre una federació multinacional «estricta» i una de «mixta».

La primera es dóna quan les unitats constituents de la federació coincideixen amb cadascuna de les nacions coexistents.

Què passa, però, quan ens trobem davant una tipologia mixta d'unitats constituents a l'interior d'una federació multinacional, és a dir, quan entre aquestes unitats hi ha «nacions» (minoritàries), per una banda, i regions (de la nació majoritària), per una altra? Fins i tot una nació minoritària pot quedar fragmentada en dues o més unitats constituents.

En aquest cas la situació es complica força, i la dinàmica que es genera és substancialment diferent.

En primer lloc, perquè es produeix un xoc de visions entorn a la naturalesa de la federació. Segons Kymlicka (1998, p. 131), quan hi ha aquesta composició mixta d'unitats constituents, el conflicte de fons és el de la pròpia concepció de la naturalesa i els objectius de la federació:

«For national minorities, federalism is, first and foremost, a federation of peoples, and decisions regarding the powers of federal subunits should recognise and affirm the equal status of the founding peoples. On this view, to grant equal powers to regional-based units and nationality-based units is in fact to deny equality to the minority nation, by reducing its status to that of a regional division within the majority nation. By contrast, for members of the national majority, federalism is, first and foremost, a federation of territorial units, and decisions regarding the division of powers should affirm and reflect the equality of the constituent units. On this view, to grant unequal powers to nationality-based units is to treat some of the federated units as less important than others».

En segon lloc i com a conseqüència de l'anterior, la nació o les nacions minoritàries poden pressionar eventualment per un reconeixement especial, com també per la consecució de nous poders per tal de «preservar i promocionar» la pròpia identitat.

Asimetria, cafeteria, recentralització

La resposta dels poders federals pot ser una d'aquestes:

- a)** concedir més poders **només** a les unitats-nació (asimetria);
- b)** generalitzar la concessió de poders a **totes** les unitats constituents (café per a tothom);
- c)** no concedir-ne i, per contra, propugnar una estratègia de nation-building federal, és a dir de recuperació de poders i competències.

La resposta **(a)** pressuposa l'establiment d'un **estatut particular** per a les unitats-nació no traslladable a les unitats-regions. Tanmateix, aquesta opció preferida per una part important de la nació o de les nacions minoritàries és difícilment acceptable per amplis sectors de la nació majoritària, atès que, tal com diu Kymlicka, representa una violació del principi bàsic del federalisme, segons el qual totes les unitats federades han de ser iguals en drets i poders. La possibilitat que una unitat constituent tingui més poders o més rellevància que la resta és, doncs, rebutjada per una gran part dels ciutadans, sobretot de la nació majoritària.

La resposta **(b)** pot generar dues conseqüències:

b1) Una reducció del poder federal (o central) en benefici de totes les unitats constituents, mitjançant el traspàs de les competències solfícitades per les unitats-nació (o d'una part d'aquestes) a totes les unitats constituents o federades. Aquesta conseqüència, tanmateix, pot acabar sent considerada com un afebliment de la capacitat del poder federal (o central) de vetllar per l'interès general. En altres paraules, aquest afebliment del poder central comporta la balcanització de l'estat, mot que ha fet fortuna i que veiem aplicat a diferents escenaris polítics. A més a més, des de l'òptica de la majoria nacional, la balcanització no solament pressuposa un afebliment de la seva hegemonia estatal, sinó també el que és més rellevant, un afebliment de la seva pròpia identitat nacional, per la qual cosa és rebutjada.

b2) L'homogeneïtzació que suposa tractar totes les unitats constituents com a iguals, sense diferenciar les unitats-regions de les unitats-nació. És obvi que en les federacions territorials (com són els casos dels Estats Units, Alemanya o Àustria), aquesta homogeneïtzació presenta pocs problemes; però en el cas de les federacions multinacionals sí que suposa un greu problema, atès que difícilment una nació (com a unitat-nació minoritària dins la federació multinacional) accedirà a equiparar-se no amb la nació majoritària, sinó amb una unitat-regió, part de la nació majoritària. A més a més, la completa homogeneïtzació de les unitats constituents permet al poder federal (o central) presentar-se com el garant de l'interès general, quan de fet, tal com hem vist, prioritza una determinada identitat o adscripció nacional: la de la majoria.

Finalment la resposta **(c)** pot donar lloc a una reacció recentralitzadora, és a dir, de recuperació dels poders i les competències per part del govern federal, al·legant que s'ha anat massa lluny i que cal una major cohesió i vertebració federal. Aquesta és la resposta a la percepció de la balcanització i de la pèrdua d'hegemonia nacional abans esmentades per part de la nació majoritària dins de la federació.

Com es pot veure, doncs, cap de les possibles respostes presenta un escenari integrat, la qual cosa assenyala d'una manera feaent

el caràcter eminentment inestable o conflictiu d'una federació multinacional, sobretot si és de caràcter mixt.

La secessió com a política d'acomodació

En les federacions multinacionals de caràcter mixt, com és el cas canadenc, doncs, la tensió generada entre la o les unitats-nació (cas del Quebec) i la resta de la federació —incloent-hi tant el govern federal, com la resta d'unitats-regions i que conjuntament formen la nació majoritària— dificulta una política d'acomodació dins d'un mateix estat sobirà. El Quebec no s'autopercep com una «unitat més» dins de la federació, mentre que la resta no accepta de cap manera que una part de la federació aconseguixi el que considera uns «privilegis». Són dues lògiques contraposades i tard d'hora irreconciliables, sobretot per la necessitat que, davant el repte de la globalització, totes les nacions, tant les que controlen un estat com les que no disposen d'estat, tenen de cohesionar-se si volen no tan sols conservar sinó també promoure la seva existència futura. Òbviament, cal esperar que aquesta irreconciliabilitat es resolgui sempre a través de mecanismes i procediments democràtics de secessió i respecte dels drets humans.

En aquest sentit no podem sinó coincidir amb el polítòleg gallec Ramon Máiz (1997, p. 501), que ja al seu dia va escriure:

«[...] la secesión resulta asimismo conceptualizada como una política, por regla general de eliminación, para regular, en última instancia, el problema de la plurinacionalidad».

És a dir, la secessió s'ha d'entendre com una política d'acomodació, al mateix nivell que el federalisme i el consociativisme.

L'accessió a la independència de Montenegro l'any 2007, en aquest sentit, és un exemple de manual. Per primera vegada la comunitat internacional va monitoritzar un procés secessionista que es va desenvolupar en termes pacífics.

A ningú no se li escapa, però, que cada cas és particular. A l'Estat espanyol, especialment i tal com s'ha comentat més amunt, partim

del fet que no es tracta d'un estat federal i que la dinàmica política resulta afectada per l'existència no d'una sola unitat-nació dins l'estat autonòmic, sinó com a mínim de tres (les comunitats autònomes de Catalunya, Euskadi i Galícia), a les quals també podem afegir Navarra, el País Valencià, les Illes Balears i fins i tot les Canàries.

Pel que fa específicament al cas català, no es pot obviar que el suport a l'opció secessionista no fa més que augmentar. En conseqüència, no és inversemblant preguntar-se si, també en el nostre cas, la secessió pot ser una política d'acomodació que elimini definitivament tensions i problemes pendents que dificulten la nostra capacitat d'adaptació a l'entorn globalitzat. Em refereixo a temes com l'espoli fiscal, el futur de la llengua catalana, la gestió de les grans infraestructures, una política social que prevegi les necessitats dels seus elements més dependents, el repte de la immigració, una política econòmica que ajudi els emprenedors i que es basi en un mercat de treball d'alt valor afegit, amb una mà d'obra qualificada, formada en un model educatiu competent i capdavanter, etc.

Referències bibliogràfiques

KYMLICKA, Will. *Is Federalism an Alternative to Secession?*, en **LEHNING, Percy (ed.)**. *Theories of Secession*.

Londres: Routledge, 1998.

KYMLICKA, Will. *Ciudadania multicultural*.

Barcelona: Proa, 1999.

LINZ, Juan José. *Democracy, Multinationalism and Federalism*, paper presentat en el congrés de la International Political Science Association, celebrat a Seül el 1997.

LLOBERA, J. R. «Cultura, identitat i futur del nacionalisme», *L'Avenç*, núm. 229 (1998), p. 22-27.

MÁIZ, Ramon. «Retos contemporáneos de la política (II): los nacionalismos», en **ÁGUILA, Rafael DEL.** *Manual de Ciencia Política*. Madrid: Trotta, 1997.

RUBERT I DE VENTÓS, Xavier. *De la identitat a la independència*. Barcelona: Empúries, 1999.

